

บทที่ 2

แนวคิด ทฤษฎีและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

ในการศึกษาการบริหารจัดการแหล่งเรียนรู้สาขาทัศนศิลป์ในคณะศิลปกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ วิทยาเขตปัตตานี ผู้วิจัยได้ทำการศึกษาทบทวนเอกสาร แนวคิด ทฤษฎีและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องโดยแยกประเด็น ดังนี้

1. แนวคิด และทฤษฎีที่เกี่ยวข้อง

1.1 แนวคิดที่เกี่ยวข้องกับแหล่งเรียนรู้

1.1.1 ความหมายของแหล่งเรียนรู้

1.1.2 บทบาทและหน้าที่ของแหล่งเรียนรู้

1.1.3 แหล่งเรียนรู้ตามพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2542 และแก้ไขเพิ่มเติม (ฉบับที่ 2) พ.ศ. 2545

1.1.4 แผนการศึกษาแห่งชาติ (พ.ศ. 2545-2559)

1.2 แนวคิดที่เกี่ยวข้องกับการบริหารจัดการ

1.3 แนวคิดที่เกี่ยวข้องกับการบริหารจัดการพิพิธภัณฑ์ทางศิลปะและหอศิลป์

1.3.1 ความหมายและการจำแนกประเภทของพิพิธภัณฑ์

1.3.2 หลักปรัชญา และบทบาททางการศึกษาของพิพิธภัณฑ์ศิลปะ

1.3.3 แนวทางการบริหารจัดการหอศิลป์

1.4 แนวคิดที่เกี่ยวข้องกับการจัดการความรู้

1.4.1 ความหมายและประเภทของความรู้และการจัดการความรู้

1.4.2 รูปแบบของการจัดการความรู้

1.4.3 กระบวนการความรู้

1.5 แนวคิดที่เกี่ยวข้องกับกระบวนการในการสร้างสรรค์ผลงานศิลปะ

2. งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

1. แนวคิด และทฤษฎีที่เกี่ยวข้อง

1.1 แนวคิดที่เกี่ยวข้องกับแหล่งเรียนรู้

1.1.1 ความหมายของแหล่งเรียนรู้

แหล่งเรียนรู้ หมายถึง แหล่ง หรือ ที่รวม อาจเป็นสถานที่ หรือ ศูนย์รวมที่ประกอบด้วย ข้อมูล ข่าวสาร ความรู้ และกิจกรรมที่มีกระบวนการเรียนรู้ หรือกระบวนการเรียนการสอนที่มีรูปแบบแตกต่างจากกระบวนการเรียนการสอนที่มีครูเป็นผู้สอน เป็นการเรียนรู้ที่มีกำหนดเวลาเรียน ยืดหยุ่นสอดคล้องกับความต้องการและความพร้อมของผู้เรียน การประเมินและการวัดผลการเรียน มีลักษณะเฉพาะที่สร้างขึ้นให้เหมาะสมกับการเรียนรู้อย่างต่อเนื่อง ซึ่งไม่จำเป็นต้องเป็นรูปแบบเดียวกับการประเมินผลในชั้นหรือห้องเรียน¹³ และแหล่งเรียนรู้ตามมาตรา 25 ในพระราชบัญญัติ การศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2542 และแก้ไขเพิ่มเติม ฉบับที่ 2 พ.ศ. 2545 ได้แก่ ห้องสมุดประชาชน พิพิธภัณฑ์ หอศิลป์ สวนสัตว์ สวนสาธารณะ สวนพฤกษศาสตร์ อุทยานวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี ศูนย์การกีฬาและนันทนาการ แหล่งข้อมูลและแหล่งการเรียนรู้อื่น อย่างพอเพียงและมี ประสิทธิภาพ¹⁴

ในปัจจุบันมีการจัดการแหล่งเรียนรู้ทางด้านต่างๆ เป็นจำนวนมากทั้งที่เป็นของภาครัฐและ เอกชน ซึ่งในการบริหารจัดการแหล่งเรียนรู้ในแต่ละแห่งนั้น มีวัตถุประสงค์ของการจัดตั้งที่มี ลักษณะเฉพาะแตกต่างกันออกไป เช่น หอศิลป์ หรือพิพิธภัณฑ์ศิลปะ ซึ่งเป็นสถาบันที่ให้บริการแก่ สังคมทางด้านศิลปะ เป็นสถานที่จัดแสดงนิทรรศการศิลปะ เป็นศูนย์กลางแหล่งความรู้ทางศิลปะ ซึ่งอาจมีการจัดกิจกรรมทางวิชาการในรูปแบบต่างๆ เช่น การอภิปราย สัมมนาหรือการประชุม ปฏิบัติการ และเป็นแหล่งที่มีการติดต่อซื้อขายจำหน่ายผลงานศิลปะ ตลอดจนเป็นที่พบปะสังสรรค์ แลกเปลี่ยนความคิดเห็นของศิลปิน และผู้นิยมในศิลปะ เป็นต้น

1.1.2 บทบาทและหน้าที่ของแหล่งเรียนรู้

กลุ่มงานศิลปะและวัฒนธรรม สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ ได้กำหนด บทบาทและหน้าที่ของแหล่งเรียนรู้ไว้ดังนี้ แหล่งเรียนรู้เป็นการจัดการศึกษาในรูปแบบที่ หลากหลาย เพื่อให้สอดคล้องกับความต้องการของผู้เรียนในทุกๆระดับ ทุกกลุ่มเป้าหมาย และ

¹³ สุภาสินี วัชรบูล , รายงานการวิจัยเรื่องพิพิธภัณฑ์ ขุมพลังแห่งการเรียนรู้ กรณีศึกษาประเทศอังกฤษ (นนทบุรี : โรงพิมพ์และทำปกเจริญผล, 2544), น.3.

¹⁴ สำนักงานปฏิรูปการศึกษา , น. 14.

เหมาะสมกับสภาวะความพร้อมของแหล่งเรียนรู้ในแต่ละพื้นที่ เป็นแหล่งที่สร้างกระบวนการเรียนรู้ได้ด้วยตนเอง เป็นการเสริมบรรยากาศการเรียนรู้ที่เกี่ยวข้องกับสภาพสังคม วิถีชีวิต และสภาพทางเศรษฐกิจ การเมืองของแต่ละสังคม มีการจัดหาความร่วมมือกับหน่วยงานภาครัฐ ภาคเอกชน ชุมชนและองค์กรที่เกี่ยวข้อง รวมถึงตัวผู้เรียน เพื่อจัดทำหลักสูตรที่ยืดหยุ่น ผู้เรียนสามารถเลือกเรียนได้ตามความสนใจและความถนัด มีการประสานเชื่อมโยงกับองค์กรต่างๆ เพื่อให้ทุกส่วนได้มีส่วนร่วมในการจัดการศึกษา จัดอบรมผู้ที่เกี่ยวข้องเพื่อให้การจัดการศึกษาในแหล่งเรียนรู้ เป็นไปอย่างมีประสิทธิภาพ จัดทำสื่อที่ใช้ในการนำเสนอและการเรียนการสอนอย่างหลากหลาย ได้แก่ สื่อเสริมแบบเรียน สื่อวิทยุ โทรทัศน์ คอมพิวเตอร์ช่วยสอน รวมทั้งสื่อบุคคลซึ่งเป็นวิทยากรในท้องถิ่น และจัดให้มีการสนับสนุนด้านทรัพยากรและการจัดทำมาตรฐานตัวชี้วัด มีการดำเนินงานแหล่งเรียนรู้อย่างต่อเนื่องและสม่ำเสมอ ทั้งนี้ เกณฑ์วัดความสำเร็จควรมีความหลากหลายเพื่อให้สอดคล้องกับขีดความสามารถของผู้เรียน¹⁵

รุ่งชัชดาพร เวหะชาติ ยังกล่าวถึงบทบาทของแหล่งเรียนรู้เพิ่มเติมในด้านการให้การศึกษา การให้ความรู้ ความเข้าใจแก่ผู้เรียน ทั้งในระบบ นอกกระบบ และตามอัธยาศัยว่า เป็นแหล่งเรียนรู้ที่สามารถตอบสนองของการเรียนรู้อย่างเป็นกระบวนการ (Process of Learning) มีการเรียนรู้โดยปฏิบัติจริง (Learning by doing) ทั้งการเรียนรู้ของคนในชุมชนที่มีแหล่งเรียนรู้ในชุมชนของตนเองและการเรียนรู้จากหน่วยงานหรือแหล่งเรียนรู้อื่นๆ ทั้งในระบบ นอกกระบบ และตามอัธยาศัย เป็นแหล่งที่สามารถทำกิจกรรม แหล่งทัศนศึกษา แหล่งฝึกงาน และแหล่งประกอบอาชีพของผู้เรียน ทั้งยังเป็นแหล่งที่สร้างกระบวนการเรียนรู้ให้เกิดขึ้นโดยตนเอง เสมือนเป็นห้องเรียนทางธรรมชาติ มีแหล่งศึกษาค้นคว้า วิจัย และมีการฝึกอบรม และเป็นองค์กรที่เปิดกว้าง สำหรับผู้ที่สนใจสามารถเข้าถึงข้อมูลได้อย่างเต็มที่และทั่วถึง รวมถึงสามารถเผยแพร่ข้อมูลแก่ผู้เรียนในเชิงรุก เข้าสู่ทุกกลุ่มเป้าหมาย ประหยัดและสะดวก มีการเชื่อมโยงและแลกเปลี่ยนข้อมูลระหว่างกัน¹⁶

¹⁵ สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ ,กลุ่มงานศิลปะและวัฒนธรรม , เอกสารประกอบการประชุมสัมมนาเรื่องบทบาทการเป็นแหล่งเรียนรู้ : แนวคิดจากองค์กรภาครัฐและเอกสาร (กรุงเทพฯ: เอกสารถ่ายสำเนาเย็บเล่ม,2544) อ้างถึงใน สายันต์ ไพเราะญจิตร ,โครงการวิจัยและพัฒนาแหล่งเรียนรู้สำหรับการศึกษาตลอดชีวิต : กรณีศึกษานครประวัติศาสตร์พระนครศรีอยุธยาและพื้นที่ใกล้เคียง (กรุงเทพฯ : สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ สำนักนายกรัฐมนตรื, 2544), น.16.

¹⁶ รุ่งชัชดาพร เวหะชาติ , การบริหารงานวิชาการสถานศึกษาขั้นพื้นฐาน (สงขลา : ศูนย์หนังสือมหาวิทยาลัยทักษิณ, 2550), น. 132.

1.1.3 แหล่งเรียนรู้ตามพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2542¹⁷

ในพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2542 และแก้ไขเพิ่มเติม (ฉบับที่ 2) พ.ศ. 2545 ได้กล่าวถึงการเรียนรู้และแหล่งเรียนรู้ไว้หลายมาตรา ดังนี้

มาตรา 7 ในกระบวนการเรียนรู้ต้องมุ่งปลูกฝังจิตสำนึกที่ถูกต้องเกี่ยวกับการเมืองการปกครอง ในระบอบประชาธิปไตยอันมีพระมหากษัตริย์ทรงเป็นประมุข รู้จักรักษาและส่งเสริมสิทธิ หน้าที่ เสรีภาพ ความเคารพกฎหมาย ความเสมอภาค และศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ มีความภาคภูมิใจใน ความเป็นไทย รู้จักรักษาผลประโยชน์ส่วนรวมและของประเทศชาติ รวมทั้งส่งเสริมศาสนา ศิลปะ วัฒนธรรมของชาติ การกีฬา ภูมิปัญญาท้องถิ่น ภูมิปัญญาไทย และความรู้อันเป็นสากล ตลอดจน อนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม มีความสามารถในการประกอบอาชีพ รู้จักพึ่งตนเอง มีความริเริ่มสร้างสรรค์ ใฝ่รู้และเรียนรู้ด้วยตนเองอย่างต่อเนื่อง

มาตรา 22 การจัดการศึกษาต้องยึดหลักว่าผู้เรียนทุกคนมีความสามารถเรียนรู้และพัฒนา ตนเองได้ และถือว่าผู้เรียนมีความสำคัญที่สุด กระบวนการจัดการศึกษาต้องส่งเสริมให้ผู้เรียน สามารถพัฒนาตามธรรมชาติและเต็มตามศักยภาพ

มาตรา 23 การจัดการศึกษา การเรียนรู้และบูรณาการตามความเหมาะสมในเรื่องต่างๆ เช่น ความรู้เรื่องเกี่ยวกับตนเอง และความสัมพันธ์ของตนเองกับสังคม ความรู้และทักษะด้านวิทยาศาสตร์ และเทคโนโลยี ความรู้เกี่ยวกับศาสนา ศิลปะ วัฒนธรรม การกีฬา ภูมิปัญญาไทย คณิตศาสตร์ และ ด้านภาษา

มาตรา 24 การจัดกระบวนการเรียนรู้ ให้สถานศึกษาและหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง จัดเนื้อหา สารและกิจกรรมให้สอดคล้องกับความสนใจและความถนัดของผู้เรียน โดยคำนึงถึงความแตกต่าง ระหว่างบุคคล ฝึกทักษะ กระบวนการคิด การจัดการ การเผชิญสถานการณ์ และการประยุกต์ ความรู้มาใช้เพื่อป้องกันและแก้ไขปัญหา จัดกิจกรรมให้ผู้เรียนได้เรียนรู้จากประสบการณ์จริง ฝึก การปฏิบัติให้ทำได้ คิดเป็นทำเป็น รักการอ่านและเกิดการใฝ่รู้อย่างต่อเนื่อง

มาตรา 25 รัฐต้องส่งเสริมการดำเนินงานและการจัดตั้งแหล่งการเรียนรู้ตลอดชีวิตทุก รูปแบบ ได้แก่ ห้องสมุดประชาชน พิพิธภัณฑ์ หอศิลป์ สวนสัตว์ สวนสาธารณะ สวนพฤกษศาสตร์ อุทยานวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี ศูนย์การกีฬาและนันทนาการ แหล่งข้อมูล และแหล่งการ เรียนรู้อื่นอย่างพอเพียงและมีประสิทธิภาพ

¹⁷ สำนักงานปฏิรูปการศึกษา , น.5

จากการศึกษาพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ ส่งผลให้ผู้วิจัยเห็นความสำคัญในการศึกษาการบริหารจัดการแหล่งเรียนรู้สาขาทัศนศิลป์ เพื่อส่งเสริมให้แหล่งเรียนรู้มีศักยภาพในการบริหารจัดการให้เป็นแหล่งเรียนรู้ที่มีชีวิตและเป็นระบบ ตรงกับความต้องการของผู้เข้ามาใช้งานบริการ ซึ่งส่งผลให้เกิดการพัฒนาความรู้ทางด้านศิลปะสาขาทัศนศิลป์ มีความคิดริเริ่มสร้างสรรค์ ฝึกทักษะกระบวนการคิด การจัดการ อีกทั้งผู้เรียนสามารถพัฒนา และนำความรู้มาบูรณาการตามความเหมาะสมในเรื่องต่างๆ กว้างมากยิ่งขึ้น ตลอดจนช่วยส่งเสริมอนุรักษ์ศิลปวัฒนธรรมของชาติ ภูมิปัญญาท้องถิ่นและภูมิปัญญาไทยให้ยั่งยืน

1.1.4 แผนการศึกษาแห่งชาติ (พ.ศ. 2545-2559)¹⁸

แผนการศึกษาแห่งชาติ เป็นกรอบแนวทางในการจัดทำแผนพัฒนาการศึกษาขั้นพื้นฐาน แผนพัฒนา แผนพัฒนาการอาชีวศึกษา แผนพัฒนาการอุดมศึกษา และแผนพัฒนาด้านศาสนา ศิลปะ และวัฒนธรรม รวมทั้งใช้เป็นกรอบแนวทางในการจัดทำแผนปฏิบัติการในระดับเขตพื้นที่ การศึกษาและในระดับสถานศึกษา เพื่อให้มีการพัฒนาด้านการศึกษา ศาสนา ศิลปะ และ วัฒนธรรมที่สอดคล้องกันทั้งประเทศ โดยกำหนดวัตถุประสงค์ 3 ข้อ ดังนี้

- 1) พัฒนาคอนอย่างรอบด้าน และสมดุลเพื่อเป็นฐานหลักของการพัฒนา
- 2) สร้างสังคมไทยให้เป็นสังคมคุณธรรม ภูมิปัญญาและการเรียนรู้
- 3) พัฒนาสภาพแวดล้อมของสังคมเพื่อเป็นฐานในการพัฒนาคน และสร้างสังคมคุณธรรม

ภูมิปัญญา และการเรียนรู้

และมีแนวนโยบาย 11 ข้อ เพื่อดำเนินการดังนี้

- 1) พัฒนาทุกคนให้มีโอกาสเข้าถึงการเรียนรู้
- 2) ปฏิรูปการเรียนรู้เพื่อผู้เรียน
- 3) ปลูกฝังและเสริมสร้างศีลธรรมคุณธรรม จริยธรรม ค่านิยม และคุณลักษณะที่พึงประสงค์
- 4) พัฒนากำลังคนด้านวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีเพื่อการพึ่งพาตนเอง และเพิ่มสมรรถนะ

ในการแข่งขัน

- 5) พัฒนาสังคมแห่งการเรียนรู้ เพื่อสร้างความรู้ ความรู้ ความคิด ความประพฤติ และ คุณธรรมของคน
- 6) ส่งเสริมการวิจัยและพัฒนา

¹⁸ สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ, น. 4-11.

- 7) สร้างสรรค์ ประยุกต์ใช้ และเผยแพร่ความรู้และการเรียนรู้
- 8) ส่งเสริมและสร้างสรรค์ทุนทางสังคมและวัฒนธรรม
- 9) จำกัด ลด ขจัดปัญหาทางโครงสร้าง เพื่อความเป็นธรรมในสังคม
- 10) พัฒนาเทคโนโลยีเพื่อการศึกษา
- 11) จัดระบบทรัพยากรและการลงทุนทางการศึกษา ศาสนา ศิลปะ และวัฒนธรรม

ซึ่งสามารถสรุปความสัมพันธ์ (ภาพที่ 2.1)

ภาพที่ 2.1 วัตถุประสงค์และแนวนโยบายของแผนการศึกษาแห่งชาติ (พ.ศ. 2545-2559)

ที่มา: สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ¹⁹

¹⁹ สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ , น. 11.

การศึกษาแผนการศึกษาแห่งชาติ (พ.ศ. 2545-2550) เพื่อเป็นแนวดำเนินงานของแหล่งเรียนรู้สาขาทัศนศิลป์ ในคณะศิลปกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ วิทยาเขตปัตตานี ในการส่งเสริมการศึกษาเพื่อการเรียนรู้ใช้ตรงตามความต้องการและความสนใจของผู้เรียน มีการจัดบริการการศึกษาในรูปแบบที่เหมาะสม พัฒนาแหล่งเรียนรู้ให้ครอบคลุมวิทยาการที่หลากหลาย สนับสนุนให้มีการพัฒนาข้อมูลสื่อเทคโนโลยี และการสื่อสารเพื่อการเรียนรู้ มีการใช้ประโยชน์จากเทคโนโลยีในการแสวงหา สร้างสรรค์ และเผยแพร่ความรู้ พัฒนา ส่งเสริม และสร้างสรรค์ความรู้และการเรียนรู้ด้านศิลปะ วัฒนธรรม ภูมิปัญญาท้องถิ่นและทำความเข้าใจเชื่อมโยงกับภูมิปัญญาสากล ทั้งนี้สามารถนำแผนพัฒนาการศึกษาไปพัฒนาและประยุกต์ใช้ให้เกิดแหล่งเรียนรู้ที่มีคุณภาพต่อไป

จากการศึกษาแนวคิดที่เกี่ยวข้องกับแหล่งเรียนรู้ ผู้วิจัยจึงกำหนดค่านิยม และบทบาทหน้าที่ของแหล่งเรียนรู้ทางด้านทัศนศิลป์ดังนี้ แหล่งเรียนรู้ทางด้านทัศนศิลป์ในคณะศิลปกรรมศาสตร์ หมายถึง แหล่ง หรือสถานที่ หรือศูนย์รวมที่ประกอบด้วย ข้อมูล ข่าวสาร องค์ความรู้ และมีกิจกรรมที่มีกระบวนการเรียนรู้ หรือกระบวนการเรียนการสอนที่มีรูปแบบแตกต่างออกไปจากกระบวนการเรียนการสอนที่มีครูเป็นผู้สอน ใช้ชื่อว่า “ศูนย์ศิลปกรรมศาสตร์ศึกษา” ภายในศูนย์ประกอบไปด้วยพื้นที่สำหรับจัดแสดงผลงาน (ลาแมร์อาร์ตแกลเลอรี) ห้องค้นคว้าศิลปกรรม ลานประลอง และหอประชุม มีบทบาทหน้าที่ของศูนย์ศิลปกรรมศาสตร์ศึกษา คือเป็นแหล่งเรียนรู้ที่เน้นผู้เรียนเป็นสำคัญ เพื่อให้มีกระบวนการคิดริเริ่มสร้างสรรค์ในการที่จะเรียนรู้ด้วยตนเอง จัดหาเครื่องอำนวยความสะดวกในการเรียนรู้แก่ผู้เรียน เช่น การจัดให้มีห้องสมุด สำหรับการค้นคว้า ข้อมูลทางด้านศิลปะ หนังสือและสูจิบัตรในนิทรรศการต่างๆ เพื่อเป็นแนวทางในการให้ผู้เรียนได้ชมผลงานศิลปะที่มีความหลากหลาย ทั้งของศิลปินระดับชาติและในระดับนานาชาติ มีการจัดมุมไอที สำหรับการค้นคว้าทางอินเทอร์เน็ต หรือมีการจัดการองค์ความรู้ไว้ในคอมพิวเตอร์ มีการบันทึกกระบวนการสร้างสรรค์ของศิลปิน เป็นวีทีอาร์ (VTR) เพื่อเป็นการเพิ่มพูนความรู้ให้แก่ผู้เรียน มีการจัดลานประลอง สำหรับการจัดกิจกรรมต่างๆ มีหอประชุมสำหรับการจัดสัมมนาทางวิชาการ การสร้างสรรค์ผลงานทางด้านศิลปะ มีร้านขายของที่ระลึก เพื่อเป็นการเพิ่มรายได้ให้แก่แหล่งเรียนรู้ หรือมีการนำสินค้าพื้นเมือง (OTOP) ของชุมชน เพื่อเป็นการเพิ่มช่องทางการจำหน่ายสินค้าให้แก่ชุมชน รวมไปถึง การออกแบบกิจกรรมการเรียนรู้ในรูปแบบต่างๆ ให้ผู้เรียนได้มีโอกาสเข้าใจและเรียนรู้ศิลปะสาขาทัศนศิลป์มากขึ้นด้วย ทั้งนี้การจะจัดกิจกรรมเหล่านี้ได้นั้น ต้องอาศัยการดำเนินงานตามนโยบายและการบริหารจัดการแหล่งเรียนรู้ให้สอดคล้องกับบทบาทหน้าที่และแผนการดำเนินงานขององค์กร

1.2 แนวคิดที่เกี่ยวข้องกับการบริหารจัดการ

ความหมายและกระบวนการของการบริหารจัดการ

องค์การ เป็นกลุ่มของบุคคลที่มาร่วมกันทำงาน โดยมีโครงสร้างขององค์การและมี การประสานงานเป็นหลักการทำงานที่ชัดเจน และมีวัตถุประสงค์เพื่อให้บรรลุผลสำเร็จตามที่กำหนดเป้าหมายไว้ มีการใช้ทรัพยากรจากสภาพแวดล้อมทางธุรกิจที่นิยมเรียกว่า 6 M's ประกอบด้วย คน (Man) เงิน (Money) วัตถุดิบหรือเครื่องจักร (material/machine) ข้อมูลสารสนเทศ (management information system) กระบวนการหรือวิธีการ (method) และการบริหาร (management)²⁰ ซึ่งความหมายของการบริหารจัดการได้มีผู้เชี่ยวชาญ นักวิชาการต่างๆ ให้ความหมายตาม ทักษะของแต่ละบุคคลไว้ดังนี้

Peter Drucker กล่าวว่า การจัดการคือ ศิลปะในการทำงานให้บรรลุเป้าหมายร่วมกับผู้อื่น²¹ สอดคล้องกับธงชัย สันติวงษ์ กล่าวว่า การบริหารจัดการเป็นสิ่งที่เกี่ยวข้องกับองค์กร ที่มีลักษณะการทำงานเป็นกลุ่ม มีการประสานงานกันตลอดเวลา มีการกำหนดทิศทาง จัดระเบียบ วิธีทำงานและติดตามวัดผลสำเร็จของงานอย่างสม่ำเสมอ²² ทั้งนี้สมยศ นาวิกการ ได้กล่าวเพิ่มเติมว่า บุคคลจะไม่ใช่ผู้บริหารถ้าหากว่าไม่ได้มีส่วนเกี่ยวข้องภายในกระบวนการของการทำงานให้สำเร็จ โดยใช้บุคคลอื่น และเพื่อการบริหารงานอย่างมีประสิทธิภาพในฐานะของผู้บริหาร จะต้องเข้าใจ และสามารถใช้นวัตกรรมของพฤติกรรมองค์การที่ส่งเสริมการบริหารบุคคลด้วย²³

นอกจากนี้วิทยา ด้านธำรงกุล²⁴ และสุรัสวดี ราชกุลชัย²⁵ ได้ให้ความหมายของการบริหารจัดการและการกระบวนการดำเนินงาน ไว้ว่า การบริหารเป็นกลุ่มของกิจกรรมซึ่งเรียกย่อว่า PODC โดยเริ่มต้นด้วยการวางแผน (Planning) เป็นการกำหนดเป้าหมายของงาน การตัดสินใจใช้ทรัพยากร และระบุถึงกิจกรรมที่ต้องทำให้บรรลุเป้าหมาย โดยมีขั้นตอนสำคัญสามขั้นตอน คือ องค์กรต้องตัดสินใจว่าต้องการบรรลุเป้าหมายอะไร ทำอย่างไรให้บรรลุเป้าหมายและจะใช้ทรัพยากรอะไรเพื่อนำไปสู่เป้าหมายที่กำหนดไว้ ภายหลังจากที่มีการวางแผนแล้วนั้น ผู้บริหารต้องมีการจัดองค์การ

²⁰ สุรัสวดี ราชกุลชัย , การวางแผนและการควบคุมทางการบริหาร, พิมพ์ครั้งที่ 3 (กรุงเทพฯ : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2546), น. 4.

²¹ Drucker, Peter F, The Practice of Management (New York: Harper & Row Publishers, 1974) อ้างถึงใน ธงชัย สันติวงษ์, องค์การและการบริหาร (กรุงเทพฯ : ไทยวัฒนาพานิช, 2539), น. 11.

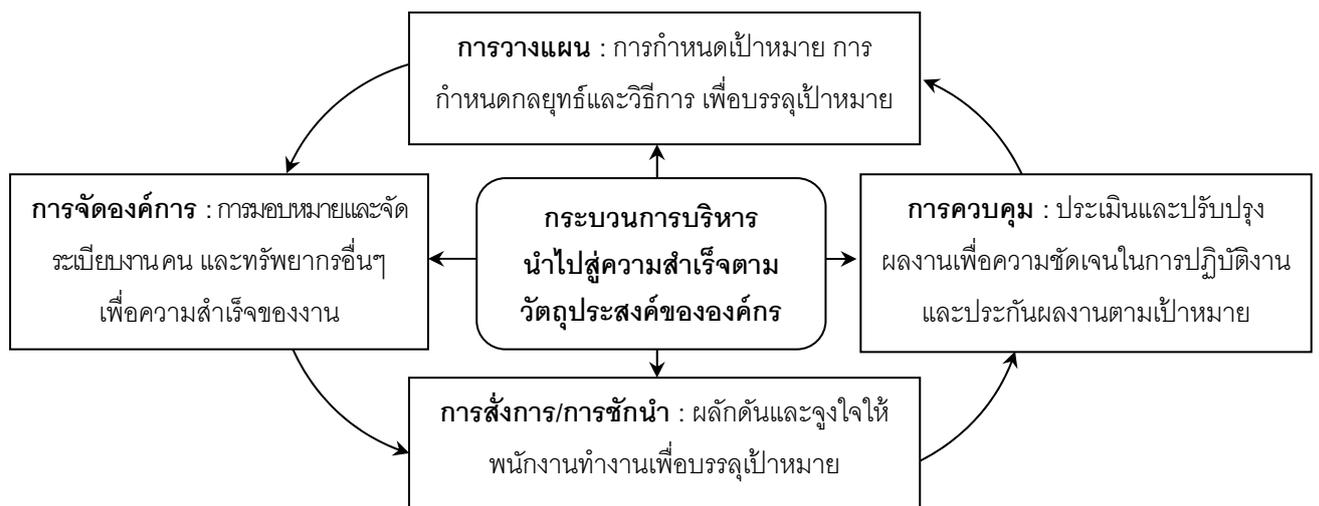
²² ธงชัย สันติวงษ์, องค์การและการบริหาร (กรุงเทพฯ : ไทยวัฒนาพานิช, 2540), น. 1.

²³ สมยศ นาวิกการ, การบริหารและพฤติกรรมองค์การ, พิมพ์ครั้งที่ 4 (ฉบับปรับปรุง) (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์กรุงธนพัฒนา จำกัด, 2549), น.14.

²⁴ วิทยา ด้านธำรงกุล , การบริหาร (กรุงเทพฯ : บริษัท เวิร์ดเวฟ เอ็ดดูเคชั่น จำกัด, 2546) น. 29.

²⁵ สุรัสวดี ราชกุลชัย , น. 4.

(Organizing) ซึ่งเป็นกระบวนการของการจัดสรรงาน ทรัพยากร และกำหนดความสัมพันธ์ของงานต่างๆ เพื่อที่จะตอบสนองความสำเร็จของแผนงานออกมาในเชิงปฏิบัติ กำหนดโครงสร้างขององค์กร อำนาจหน้าที่และความรับผิดชอบของแต่ละกลุ่มงานรวมถึงการจัดสรรทรัพยากรบุคคลด้วย อีกทั้งยังต้องมีการสั่งการหรือการชักนำ (Directing/Leading) เพื่อเป็นการกระตุ้นและผลักดันให้พนักงานเกิดความกระตือรือร้นในการทำงาน หรือเป็นกระบวนการจัดการให้สมาชิกในองค์กรทำงานร่วมกันได้ด้วยวิธีการต่างๆ เพื่อให้องค์กรบรรลุเป้าหมาย ซึ่งผู้บริหารต้องมีภาวะความเป็นผู้นำ มีการจูงใจ การติดต่อสื่อสารในองค์กร และการทำงานเป็นทีม เป็นต้น ดังนั้นผู้บริหารจึงต้องสร้างทิศทางขององค์กร แรงจูงใจและการสื่อสารกับพนักงานทั้งในระดับกลุ่มงาน แผนงานไปถึงองค์กร โดยรวมให้เกิดประสิทธิภาพและประสิทธิผลสูงสุด และอีกประการหนึ่งที่มีส่วนสำคัญในกระบวนการคือ การควบคุม (Controlling) ทรัพยากรต่างๆ ขององค์กรเพื่อให้บรรลุเป้าหมายที่กำหนดไว้ การควบคุมเป็นกระบวนการในการวัดและประเมินผลงานที่เกิดขึ้น โดยเปรียบเทียบผลงานกับเป้าหมายที่กำหนด เมื่อเกิดข้อผิดพลาดจึงดำเนินการปรับปรุงแก้ไขให้เกิดคุณภาพ เพื่อประเมินผลงานด้านการวางแผน การจัดองค์กร การสั่งการหรือการชักนำว่าประสบความสำเร็จในระดับใด กระบวนการในการดำเนินงานความเกี่ยวพันซึ่งกันและกัน สามารถดำเนินไปอย่างต่อเนื่องและตลอดเวลา การควบคุมเป็นหน้าที่หลักทางการบริหารที่มีความสำคัญ ตั้งแต่เริ่มต้นจนจบกระบวนการทางการบริหาร (ภาพที่ 2.2) แสดงถึงความสัมพันธ์หน้าที่ของการบริหาร ที่เชื่อมโยงในรูปของกระบวนการ

ภาพที่ 2.2 ความสัมพันธ์หน้าที่ของการบริหาร ที่เชื่อมโยงในรูปของกระบวนการ

ที่มา: ผู้วิจัยประยุกต์มาจากวิทยา ด้านธำรงกุล และสุรัสวดี ราชกุลชัย

นิคม มูลิกะคามะ ได้กล่าวถึงหลักทั่วไปของการบริหารและการจัดการ รวมถึงลักษณะของการดำเนินงานที่เหมาะสมเพิ่มเติม ในหนังสือระบบการบริการ-การจัดการวัฒนธรรม ไว้ว่า การบริหารจัดการต้องมีการวางแผนที่ดี มีการจัดองค์กรให้สัมพันธ์กับภารกิจ โดยมีการเตรียมการดังนี้ กำหนดวัตถุประสงค์ ภารกิจ มาตรฐาน กำหนดเวลา และแนวคิดในการดำเนินงานแต่งตั้งบุคคลให้เหมาะสมกับงาน มีการจัดทำแผนงานและโครงการ โดยมีการออกแบบการบริหาร การวิเคราะห์กิจกรรม การจัดทำงบประมาณ คน เครื่องมือ วัสดุอุปกรณ์ และแนวทางการดำเนินงาน กระบวนการต่อไป คือการลงมือปฏิบัติงานตามยุทธวิธีที่กำหนดไว้ โดยยึดเป้าหมายตามพันธกิจ และมีการควบคุมงาน การประเมินผล ตรวจสอบเพื่อการปรับปรุงงานให้มีคุณภาพที่ดีขึ้นและจัดทำรายงาน พร้อมทั้งมีการจัดสรรทรัพยากรให้เหมาะสม ตรงกับวัตถุประสงค์ที่กำหนดไว้ ซึ่งสามารถสรุปกระบวนการดำเนินงาน และกรอบกระบวนการได้ (ตารางที่ 2.1 และภาพที่ 2.3)

ตารางที่ 2.1

หน้าที่ 7 ประการของผู้บริหารที่มีคุณภาพ

P	P	P = Policy	คือ กำหนดนโยบายดีไม่เพื่อฝัน
	O	O = Organizing	คือ จัดองค์การดี
	S	S = Staffing	คือ บรรจผู้แต่งตั้งคนที่มีคุณภาพ
	D	D = Directing	คือ การชี้นำการปฏิบัติดี
D	Co	Co = Controlling	คือ การควบคุม กำกับงานดี
C	R	R = Reporting	คือ การนำรายงานมาแก้ไขปรับปรุง
A	B	B = Budgeting	คือ จัดสรรงบประมาณเหมาะสม

ที่มา : นิคม มูลิกะคามะ²⁶

²⁶ นิคม มูลิกะคามะ , ระบบการบริการ-การจัดการวัฒนธรรม (กรุงเทพฯ: สำนักโบราณคดีและพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ กรมศิลปากร, 2540), น. 363.

ภาพที่ 2.3 กระบวนการพัฒนาเทคนิคการดำเนินงาน
ที่มา : โดยวีรพงษ์ เฉลิมจิระรัตน์ อ้างถึงใน นิคม มุสิกคามะ²⁷

จากการศึกษาแนวคิดการบริหารจัดการ ทำให้ผู้วิจัยมีแนวทางในการศึกษาเพื่อหาแนวทางในการบริหารจัดการแหล่งเรียนรู้ทางด้านทัศนศิลป์ในคณะศิลปกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ วิทยาเขตปัตตานีให้เป็นระบบ เป็นแนวทางในการวิเคราะห์ ประยุกต์ใช้ในการดำเนินงานในด้านต่างๆ ให้ประสบผลสำเร็จ โดยการดำเนินงานต้องใช้การบริหารจัดการอย่างเป็นกระบวนการ มีการวางแผน กำหนดเป้าหมายที่ชัดเจน มีการจัดการองค์กรอย่างเหมาะสม พัฒนาความสามารถของบุคลากร และมีการวางแผนงบประมาณเพื่อความสำเร็จของงาน การดำเนินงานและบังคับ

²⁷ วีรพงษ์ เฉลิมจิระรัตน์ ,คุณภาพในงานบริการ (กรุงเทพฯ: สมาคมส่งเสริมเทคโนโลยี(ไทย-ญี่ปุ่น),2539 อ้างถึงใน นิคม มุสิกคามะ , ระบบการบริการ-การจัดการวัฒนธรรม(กรุงเทพฯ: สำนักโบราณคดีและพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ กรมศิลปากร, 2540) น.364.

บัญชาการโดยผู้นำ การทำให้เป็นแบบอย่าง การสอนงานและเป็นพี่เลี้ยง มีการจูงใจบุคลากรให้รางวัลตอบแทน และมีควบคุมการดำเนินงานโดยมีการประเมินผลและแก้ไขปรับปรุงเพื่อประกันผลงานตามเป้าหมาย ทั้งนี้เพื่อให้การบริหารงานของแหล่งเรียนรู้ทางด้านทัศนศิลป์เป็นไปอย่างราบรื่น ประสพผลสำเร็จมากที่สุด สามารถประยุกต์ใช้ให้เหมาะสมกับพื้นที่ต่อไป นอกจากนี้ การศึกษาหลักการบริหารจัดการทั่วไปแล้วนั้น ผู้วิจัยได้ศึกษาหลักการบริหารจัดการของพิพิธภัณฑ์ศิลปะเพิ่มเติมอีกด้วย

1.3 แนวคิดที่เกี่ยวข้องกับการบริหารจัดการพิพิธภัณฑ์ทางศิลปะ

1.3.1 ความหมายและการจำแนกประเภทของพิพิธภัณฑ์

จิรา จงกล²⁸ และนิคม มุสิกคามะ²⁹ กล่าวว่า พิพิธภัณฑ์สถาน คือ สถาบันที่ตั้งขึ้นเพื่อรวบรวม สงวนรักษา และจัดแสดงวัตถุอันมีความสำคัญทางวิทยาศาสตร์และวัฒนธรรม เพื่อประโยชน์ ในการค้นคว้า การศึกษาและความเพลิดเพลิน โดยรวมถึงหอศิลป์ อนุสรณ์สถานทางประวัติศาสตร์ สวนสัตว์ สวนพฤกษชาติ วนอุทยาน สถานที่เลี้ยงสัตว์น้ำและสถานที่อื่นๆ ที่จัดแสดงสิ่งมีชีวิต

สภาพิพิธภัณฑ์ระหว่างชาติ หรือ International Council of Museums (ICOM) ให้คำจำกัดความของพิพิธภัณฑ์ศิลปะ(Museum of Art) หมายถึง พิพิธภัณฑ์สถานจัดแสดงศิลปวัตถุทุกประเภท คือ ประณีตศิลป์ ศิลปะตกแต่งหรือศิลปะประยุกต์เข้าไว้ด้วยกัน³⁰ นิคม มุสิกคามะให้ความหมายของพิพิธภัณฑ์ศิลปะไว้ว่า เป็นสถาบันที่เก็บรวบรวมงานที่แยกออกไปเป็นพิเศษ ซึ่งงานศิลปะเหล่านี้มีค่าควรแก่การจดจำไว้ การเก็บรวบรวมดาจะเป็นเหตุผลดั้งเดิมเพื่อรักษาไว้ซึ่งศิลปะ ถึงแม้ว่าเหตุผลข้อนี้จะไม่ได้หมายถึงคุณค่าทางหลักเกณฑ์ทางศิลปะ แต่มีวัตถุประสงค์เพื่อให้ประชาชนได้ชื่นชมกับสุนทรีย์ของศิลปะและศึกษาวิวัฒนาการด้านศิลปะ หรือประวัติศาสตร์ศิลปะด้วย พิพิธภัณฑ์สถานทางศิลปะอาจแบ่งเป็นพิพิธภัณฑ์สถานทางภาพเขียนหรือที่เรียกว่า หอศิลปะ และให้ความหมายของพิพิธภัณฑ์สถานศิลปะร่วมสมัย(Gallery of Contemporary Art) ไว้ว่า เป็นสถาบันเชื่อมความเข้าใจระหว่างสังคมปัจจุบันกับงานต่างๆ ที่

²⁸ จิรา จงกล, พิพิธภัณฑ์สถานวิทยา (กรุงเทพฯ : บริษัทอมรินทร์ พริ้นติ้ง กรุ๊ป, 2532), น. 4.

²⁹ นิคม มุสิกคามะ , คู่มือ การปฏิบัติงานของภัณฑารักษ์ พิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ กรมศิลปากร (กรุงเทพฯ : บริษัทอมรินทร์พริ้นติ้งพับลิชชิ่ง จำกัด, 2536), น. 13.

³⁰ จิรา จงกล, น. 28.

ศิลปินเริ่มต้นกระทำ โดยพิพิธภัณฑ์สถานต้องพยายามที่จะนำศิลปะร่วมสมัยให้เข้าไปสู่ความเข้าใจที่ดีของสังคม และต้องช่วยให้เข้ากันได้กับความเจริญทางอุตสาหกรรมในเมืองอุตสาหกรรมด้วย³¹

อาทิตยา จันทะวงษ์ กล่าวสรุปว่า สถาปัตยกรรมระหว่างชาติ ได้แบ่งพิพิธภัณฑ์ออกเป็น 9 ประเภท ซึ่งในจำนวนนี้มีที่เกี่ยวกับศิลปะ 2 ประเภท คือ พิพิธภัณฑ์ศิลปะ ซึ่งมีการรวบรวมงานศิลปะ จัดแสดงนิทรรศการถาวร เน้นหนักไปในเชิงประวัติศาสตร์ศิลปะ และหอศิลป์ร่วม จะเน้นการจัดแสดงงานศิลปะในลักษณะนิทรรศการหมุนเวียน ศิลปะเป็นสิ่งที่มีความเคลื่อนไหวตลอดเวลา ดังนั้นการจัดการเกี่ยวกับงานศิลปะ จำเป็นต้องมีการพัฒนาและปรับตัว การจัดแสดงเผยแพร่ งานศิลปะในปัจจุบันจึงมิได้จำกัดอยู่กับเงื่อนไขของเวลาและสถานที่เท่านั้น ซึ่งยังรวมไปถึงนิทรรศการศิลปะบนอินเทอร์เน็ตอีกด้วย³²

1.3.2 หลักปรัชญา และบทบาททางการศึกษาของพิพิธภัณฑ์ศิลปะ

พิพิธภัณฑ์ศิลปะและหอศิลป์ในปัจจุบันมีความสำคัญต่อสังคม ในการทำหน้าที่เป็นเสมือนสถาบันที่ให้บริการทางด้านศิลปะแก่สังคม เป็นสถาบันที่มีความหลากหลายมีการรองรับความต้องการจากบุคคลหลายกลุ่ม ไม่ว่าจะเป็นผู้ชม ศิลปิน ตลอดจนนักเรียนนักศึกษา โดยอยู่ภายใต้ต้นนโยบายการให้การศึกษา การสะสมรวบรวมผลงาน และการจัดแสดงนิทรรศการเพื่อการเรียนรู้ ซึ่งสอดคล้องกับสังคมที่มีความต้องการด้านศิลปะเพิ่มขึ้นทุกวัน ดังนั้นฐานที่จะนำไปสู่การเรียนรู้ และเป็นสิ่งที่ควรพิจารณาคือ กลุ่มผู้ชมของพิพิธภัณฑ์ศิลปะ ซึ่งจะมีลักษณะเฉพาะที่แตกต่างไปจากกลุ่มผู้ชมของพิพิธภัณฑ์ในลักษณะอื่นๆ พิพิธภัณฑ์ศิลปะจึงเป็นสถาบันที่เชื่อมความเข้าใจระหว่างสังคมปัจจุบันกับงานต่างๆ ที่ศิลปินเริ่มต้นกระทำ พิพิธภัณฑ์ศิลปะต้องพยายามที่จะนำศิลปะร่วมสมัยให้เข้าไปสู่ความเข้าใจของสังคม โดยที่ปรัชญาของพิพิธภัณฑ์ศิลปะเพื่อศึกษานั้นควรให้อยู่ในหลักของการให้คุณค่าของการสร้างความสนใจ ซึ่งนำไปสู่การค้นพบข้อมูลและรายละเอียดที่อยู่ภายในตัวงาน แบ่งเป็น 4 ประการ ดังนี้³³

1) ความรู้ทางด้านสุนทรียศาสตร์และศิลปะนิยม ศิลปะที่แท้จริง จะช่วยยกระดับและสร้างมาตรฐานของชีวิต พิพิธภัณฑ์ศิลปะจึงควรเป็นแบบอย่างของรสนิยมที่ดีของชุมชน อีกทั้งยังเป็น

³¹ นิคม มุสิกคามะ , น. 13.

³² อาทิตยา จันทะวงษ์ , พิพิธภัณฑ์ไทยในศตวรรษใหม่ (กรุงเทพฯ: ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร (องค์การมหาชน), 2545), น. 159.

³³ ศิริวัฒน์ แสนเสริม, “การเรียนรู้สหวิทยาการจากพิพิธภัณฑ์ศิลปะ” ฉบับที่ 2 สถาบันวัฒนธรรมและศิลปะ (มกราคม-มิถุนายน, 2550) น. 40-42

สถาบันที่ให้ความรู้ทางศิลปะแก่นักเรียน และในหลักสูตรต่างๆซึ่งจะเป็นการสร้างพื้นฐานความรู้ทางศิลปะ เพื่อนำเอาความรู้ไปประยุกต์ใช้กับศิลปะในแขนงอื่นๆ ของชีวิต การให้ความรู้นี้มีไว้เพียงการบอกถึงรูปแบบและลักษณะของวัตถุเท่านั้น แต่เป็นการรับรู้จากความรู้สึก ความประทับใจที่ได้จากศิลปะ

2) ความรู้ทางด้านประวัติศาสตร์ศิลป์ หลักความรู้ทางประวัติศาสตร์ศิลปะมักจะอยู่ในรูปของการสื่อความหมายจากภาพ การบอกด้วยยุคสมัย รูปแบบประจำชาตินั้นๆ และการบันทึกข้อมูลหรือการให้ข้อมูลจากศิลปิน สิ่งเหล่านี้คือรูปแบบของการบอกถึงเรื่องราวทางประวัติศาสตร์ศิลปะ ของพิพิธภัณฑ์ศิลปะ ตามหลักการทางด้านประวัติศาสตร์ศิลปะ

3) ความรู้ทางด้านสหวิทยาการและทางด้านมนุษยศาสตร์ พิพิธภัณฑ์ศิลปะ จัดได้ว่าเป็นสถาบันที่ให้ประสบการณ์หรือหลักความรู้ทางสุนทรีย์ ซึ่งนำเอาหลักความรู้จากหลายสาขา มาประกอบกัน ความเป็นสหสาขาของกิจกรรมและการเรียนรู้ที่รวมอยู่ในพิพิธภัณฑ์ศิลปะได้แก่ ทัศนศิลป์ ศิลปะการแสดง งานออกแบบตกแต่งภายใน การแสดงดนตรี งานกวี โรงละคร ภัตตาคาร ห้องอาหาร ฯลฯ และวัตถุที่จัดเก็บรวบรวมในพิพิธภัณฑ์ศิลปะ ยังเป็นสิ่งที่ให้ความรู้ได้มากกว่าความงามศิลปะเพียงอย่างเดียว การผสมผสานกิจกรรมเข้าด้วยกันระหว่างผู้สอน การจัดบทเรียน ชั้นเรียน ตลอดจนแผนปฏิบัติการในการนำเอาผลงานศิลปะ ความรู้ทางประวัติศาสตร์ศิลปะ และเนื้อหาที่เกี่ยวข้อง พัฒนาเป็นหลักสูตรสำหรับชั้นเรียนในโรงเรียน เพราะพิพิธภัณฑ์ศิลปะ หอศิลป์ คือแหล่งสนับสนุนที่ดีในการส่งเสริมประสบการณ์และรสนิยมที่ดีทางศิลปะให้เกิดขึ้นในแต่ละตัวบุคคล

4) ความรู้ทางการศึกษากับสังคม ประกอบด้วยหลักการพื้นฐาน ดังนี้คือ เป็น การให้ความรู้ทางศิลปะ และบริบทแวดล้อมทางศิลปะ ยกระดับและพัฒนาคุณภาพ มาตรฐานที่ดีทางศิลปะแก่สังคม เป็นการนำเอาศิลปะสู่ประชาชน โดยยึดประชาชนเป็นหลัก มีจุดมุ่งหมายในการนำเอาศิลปะไปสู่นโยบายและแผนงานของเมือง นโยบายเศรษฐกิจ และด้านอื่นๆ โดยมีส่วนเกี่ยวข้องกับชีวิตประจำวันของทุกคน พร้อมทั้งช่วยยกระดับและปรับปรุงคุณภาพชีวิต

1.3.3 แนวทางการบริหารจัดการหอศิลป์

นตวัน ชื่นชม ได้กล่าวถึงแนวทางการบริหารจัดการที่เหมาะสมของหอศิลป์ ซึ่งประกอบด้วยแนวทางการกำหนดหน้าที่และกิจกรรมของหอศิลป์ และแนวทางการกำหนดการบริหาร ไว้ดังนี้³⁴

³⁴ นตวัน ชื่นชม, หอศิลป์ร่วมสมัยกรุงเทพมหานคร: แนวทางในการออกแบบ และการบริหารจัดการ (วิทยานิพนธ์มหาบัณฑิต มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์, 2549), น. 120.

1) แนวทางการกำหนดหน้าที่ และกิจกรรมของหอศิลป์ คือ หอศิลป์เป็นสถานที่ที่จัดแสดงผลงานศิลปะร่วมสมัยด้านทัศนศิลป์ทุกแขนง เปิดโอกาสให้เป็นสถานที่เพื่อการให้บริการด้านข้อมูลทางศิลปะอย่างครบวงจร โดยเปิดบริการแก่ประชาชนทุกระดับ ทั้งชาวไทยและชาวต่างประเทศ มีการตื่นตัวในการจัดกิจกรรมและสร้างสรรค์กิจกรรมใหม่ๆ ให้นำสนใจอย่างสม่ำเสมอตลอดปี มีการสร้างสรรค์กิจกรรมแลกเปลี่ยนกับต่างประเทศ ทั้งยังเป็นศูนย์รวมความรู้และข้อมูลทางศิลปะอย่างครบถ้วนทั้งยังรวมไปถึงข้อมูลเกี่ยวกับศิลปินด้วย ควรเป็นสถานที่ที่สามารถทำหน้าที่เป็นผู้คัดเลือกผลงานของศิลปินที่มีแนวโน้มว่าจะสามารถเข้ามาอยู่ในระดับมาตรฐานได้ ซึ่งหน้าที่ของหอศิลป์ควรจะเป็นทั้งผู้ส่งเสริมและผู้คัดเลือก โดยเปิดโอกาสให้กับศิลปินหน้าใหม่ เข้ามามีโอกาสแสดงผลงาน และควรทำหน้าที่ในการเผยแพร่ความรู้ประชาสัมพันธ์กิจกรรมต่างๆ ทางศิลปะสู่ชุมชน

2) แนวทางการกำหนดการบริหารจัดการ คือ มีการจัดแบ่งแผนกต่างๆ ให้บริการอย่างถูกต้อง รวดเร็ว โดยเจ้าหน้าที่ต้องมีความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับผลงานของศิลปินอย่างแท้จริง อาจารย์ นักวิชาการทางศิลปะ ศิลปิน นักสะสมผลงาน นักวิจารณ์ ผู้อุปถัมภ์ และประชาชนทั่วไป ควรได้รับเชิญเข้ามามีส่วนร่วมในการบริหารหรือเสนอแนวคิด มีนักบริหารมืออาชีพ มีเจ้าหน้าที่ที่ศึกษาเฉพาะด้านในแผนกต่างๆ มีภัณฑารักษ์และบุคลากรที่มีความสามารถ มีคุณภาพและมีเจตคติที่ดีต่อศิลปะศิลปินและสังคม มีระบบโครงสร้างการบริหารที่ดี มีความอิสระเพื่อความคล่องตัว มีการเปิดโอกาสในการแสดงผลงานให้กับศิลปินทั้งในและต่างประเทศ รวมถึงศิลปินใหม่ และศิลปินที่มีชื่อเสียงอย่างเท่าเทียมกัน โดยพิจารณาจากคุณภาพของผลงานเป็นสำคัญ มีระบบการคัดเลือกศิลปินที่ได้มาตรฐาน โดยการพิจารณาจากคุณภาพของผลงานอย่างมีหลักเกณฑ์ ไม่จัดแสดงผลงานของศิลปิน กลุ่ม หรือสถาบันหนึ่งๆ เท่านั้น ควรมีการผลัดเปลี่ยน หมุนเวียนผลงานที่จะนำมาจัดแสดงผลงานอย่างทั่วถึง มีการเก็บรวบรวมข้อมูลเกี่ยวกับศิลปะ หรือข้อมูลของศิลปินอย่างเป็นระบบ เช่นการบันทึกประวัติผลงาน บทสัมภาษณ์ บทวิเคราะห์ บทวิจารณ์ ประวัติความเป็นมา และแรงบันดาลใจในการสร้างสรรค์ผลงานของศิลปิน ซึ่งข้อมูลเหล่านี้จะเป็นประโยชน์ต่อการศึกษาศิลปะต่อไป ควรมีบทบาทในการบูรณะซ่อมแซมผลงานศิลปะเพื่อสาธารณชน (Public Art) และการรวบรวมสะสมผลงานศิลปะที่มีคุณค่าในแต่ละยุคสมัยด้วย

จากการศึกษา ผู้วิจัยได้สรุปกรอบของแหล่งเรียนรู้สาขาทัศนศิลป์ เพื่อมาประยุกต์กับการจัดการ คือ แหล่งเรียนรู้สาขาทัศนศิลป์ในคณะศิลปกรรมศาสตร์ เป็นสถานที่ในการรวบรวมผลงานศิลปะ ทางด้านจิตรกรรม ประติมากรรม ภาพพิมพ์ และสื่อผสม มีการจัดนิทรรศการถาวร และนิทรรศการหมุนเวียน โดยเป็นสถาบันที่มุ่งพัฒนาให้เป็นสถานที่ในการจัดแสดงผลงาน

เผยแพร่ผลงานศิลปะของศิลปินที่มีชื่อเสียงทั้งศิลปินในอดีตและศิลปินรุ่นใหม่ และเป็นศูนย์รวมองค์ความรู้ทางด้านศิลปะอย่างเป็นระบบ ทั้งนี้ยังมีบทบาทและหน้าที่ที่สำคัญ คือ การให้ความรู้ทางด้านศิลปะ ควบคู่ไปกับความรู้ในด้านต่างๆ เช่น ความรู้ทางด้านสุนทรียศาสตร์และศิลปะนิยม หรือความรู้ถึงศิลปะที่แท้จริง ความรู้ทางด้านประวัติศาสตร์ศิลป์ ความรู้ทางด้านสหวิทยาการและทางด้านมนุษยศาสตร์ รวมถึงความรู้ทางการศึกษากับสังคมเพิ่มเติมด้วย เพื่อเพิ่มความรู้และความเข้าใจในเรื่องของศิลปะมากยิ่งขึ้น

จากการศึกษาแนวทางการบริหารจัดการที่เหมาะสมของหอศิลป์นั้น สามารถนำมาเป็นแนวทางในการวิเคราะห์และประยุกต์ใช้ให้เหมาะสมกับแหล่งเรียนรู้ทางด้านทัศนศิลป์ในคณะศิลปกรรมศาสตร์ ซึ่งเป็นหน่วยงานหนึ่งที่มีการส่งเสริมให้เกิดการเรียนรู้และการจัดแสดงผลงานทางด้านศิลปะสำหรับนักเรียน นักศึกษา และผู้ที่มีความสนใจ ในส่วนการศึกษาแนวทางการบริหารจัดการหอศิลป์ ยังมีการส่งเสริมให้มีการจัดการรวบรวมข้อมูลเกี่ยวกับศิลปะ หรือข้อมูลเกี่ยวกับศิลปินอย่างเป็นระบบ ซึ่งข้อมูลเหล่านี้จะเป็นประโยชน์ต่อการศึกษาทางศิลปะ ดังนั้นผู้วิจัยจึงได้ศึกษาแนวคิดเกี่ยวกับการจัดการความรู้เพื่อเป็นส่วนหนึ่งในการประยุกต์ใช้ในการจัดการความรู้ของศิลปิน

1.4 แนวคิดเกี่ยวข้องกับการจัดการความรู้

1.4.1 ความหมายและประเภทของความรู้และการจัดการความรู้

ความรู้นับว่าเป็นทรัพยากรหลักที่มีค่าแตกต่างจากปัจจัยการผลิตอื่นๆ เนื่องจากความรู้เป็นสิ่งที่เปลี่ยนแปลงและสร้างขึ้นได้ตลอดเวลา ปัจจุบันความรู้ได้กลายเป็นตัวขับเคลื่อนสำคัญขององค์กร โดยเฉพาะอย่างยิ่งสถาบันอุดมศึกษา ทั้งนี้ผู้ให้ความหมายของความรู้ (Knowledge) ไว้ดังนี้

พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2542 ได้ให้ความหมายของความรู้ไว้ว่า ความรู้คือสิ่งที่สั่งสมมาจากการศึกษาเล่าเรียน การค้นคว้า หรือประสบการณ์ รวมทั้งความเข้าใจ ความสามารถเชิงปฏิบัติและทักษะ หรือสารสนเทศที่ได้รับมาจากการได้ยิน ได้ฟัง การคิด หรือการปฏิบัติ³⁵ ในขณะที่พรณี สนวนเพลงได้สรุปไว้ว่า ความรู้ไม่มีนิยามที่แน่นอนตายตัว จะเปลี่ยนไปตามบริบทและสถานการณ์ ซึ่งความรู้คือสารสนเทศที่ผ่านกระบวนการคิด เปรียบเทียบ เชื่อมโยงกับความรู้อื่นจนเกิดเป็นความเข้าใจ และนำไปใช้ประโยชน์ในการสรุปและตัดสินใจสถานการณ์

³⁵ ราชบัณฑิตยสถาน ,พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน (กรุงเทพฯ: บริษัทนานมีบุ๊คส์พับลิเคชันส์ จำกัด, 2546)

ต่างๆ โดยไม่จำกัดเวลา หรืออีกนัยหนึ่งความรู้ เป็นสารสนเทศที่ก่อให้เกิดประโยชน์ในการนำไปใช้งาน ส่วนปัญญาซึ่งเป็นความรู้ที่ฝังอยู่ในตัวคน จะก่อให้เกิดประโยชน์ในการนำไปใช้ประโยชน์ต่อตนเองและสังคม (ภาพที่ 2.4)

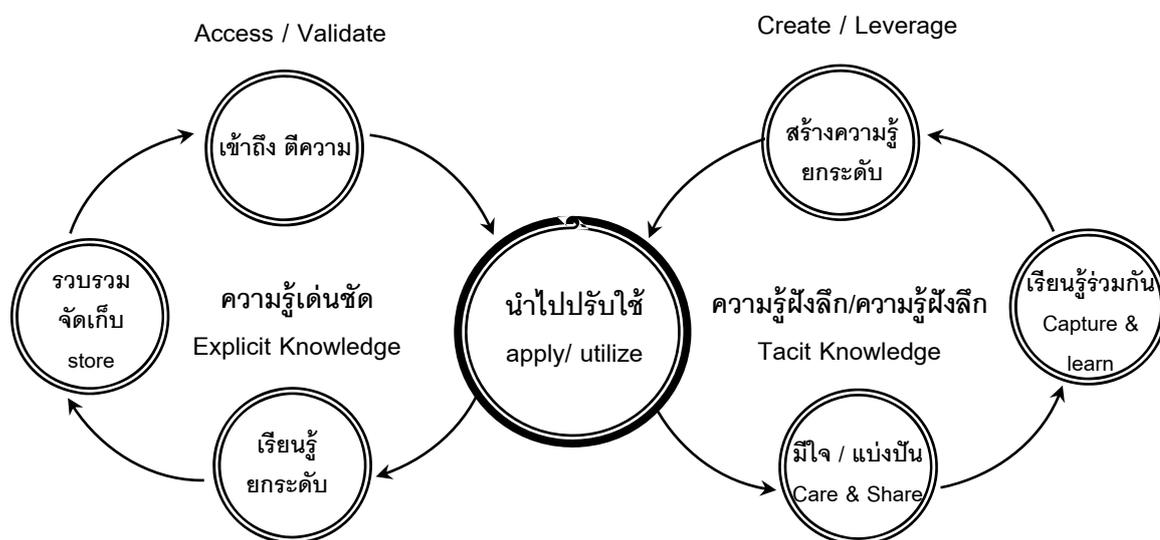

ภาพที่ 2.4 พีระมิดแสดงลำดับของความรู้
ที่มา: โดยพรณี สนวนเพลง³⁶

วิจารณ์ พาณิช ได้ให้ความหมายของความรู้ไว้ว่า ความรู้เป็นสิ่งที่เรานำมาใช้ทำงาน ทำให้งานสำเร็จ แก้ปัญหา ใช้ประโยชน์ในการดำรงชีวิตประจำวันได้ และแบ่งความรู้ออกเป็น 2 ประเภท คือ ความรู้เด่นชัด (Explicit Knowledge) เป็นความรู้ที่มีการบันทึกไว้เป็นลายลักษณ์อักษร โดยอยู่ในรูปแบบที่เป็นเอกสารหรือวิชาการที่มีอยู่ในตำรา หรือคู่มือปฏิบัติงาน และความรู้ซ่อนเร้น/ความรู้ฝังลึก (Tacit Knowledge) เป็นความรู้ที่ฝังอยู่ในตัวคน เป็นทักษะหรือความรู้เฉพาะตัวของแต่ละบุคคลที่มาจากประสบการณ์ที่สั่งสมมายาวนาน เป็นภูมิปัญญา หรือความคิดสร้างสรรค์ในการปฏิบัติงาน โดยที่ความรู้ทั้ง 2 ประเภทนี้ยังมีวิธีการจัดการที่แตกต่างกัน การจัดการความรู้เด่นชัด จะเน้นไปที่การเข้าถึงแหล่งความรู้ ตรวจสอบ และตีความได้ เมื่อนำไปใช้แล้วเกิดความรู้ใหม่ ก็นำมาสรุปไว้เพื่อใช้อ้างอิง หรือให้ผู้อื่นเข้าถึงได้ต่อไป (ดูวงจรทางซ้ายในภาพที่ 2.5) ส่วนการจัดการความรู้ซ่อนเร้น/ความรู้ฝังลึก นั้นจะเน้นไปที่การจัดเวทีเพื่อให้มีการแบ่งปันความรู้ที่อยู่

³⁶ พรณี สนวนเพลง, เทคโนโลยีสารสนเทศ และนวัตกรรมสำหรับการจัดการความรู้ (กรุงเทพฯ : ซีเอ็ดยูเคชั่น ,2552), น.15.

ในตัวผู้ปฏิบัติ ทำให้เกิดการเรียนรู้ร่วมกัน อันนำไปสู่การสร้างความรู้ใหม่ ที่แต่ละคนสามารถนำไปใช้ในการปฏิบัติงานได้ต่อไป (ดูวงจรทางขวาในภาพที่ 2.5)

ภาพที่ 2.5 การจัดการความรู้เด่นชัดและการจัดการความรู้ซ่อนเร้น/ความรู้ฝังลึก
ที่มา: โดยวิจารณ์ พาณิช³⁷

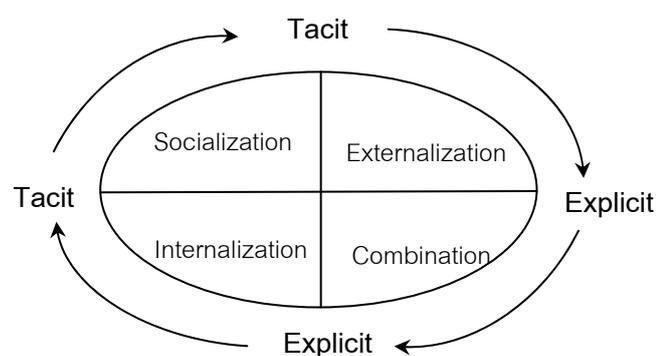
หากพิจารณาสัดส่วนของความรู้ทั้ง 2 ประเภท จะพบว่าความรู้ในองค์กรส่วนใหญ่เป็นความรู้ประเภทความรู้ซ่อนเร้น/ความรู้ฝังลึก มากกว่าความรู้ประเภทเด่นชัดหลายเท่า โดยอาจเปรียบเทียบเป็นอัตราส่วนเป็น 80 : 20 ซึ่งผู้เชี่ยวชาญหลายท่านได้อธิบายเปรียบเทียบกับปรากฏการณ์ของภูเขาน้ำแข็ง (ภาพที่ 2.6)

³⁷ วิจารณ์ พาณิช, สถาบันส่งเสริมการจัดการความรู้เพื่อสังคม, การจัดการความรู้คืออะไร, สืบค้นเมื่อวันที่ 25 กันยายน 2552 จาก http://www.kmi.or.th/5_Link/Article_PVicharn/0001_IntrotoKM.html.

ภาพที่ 2.6 การเปรียบเทียบความรู้ซ่อนเร้น/ความรู้ฝังลึกและความรู้เด่นชัด
ที่มา : โดยบุญดี บุญญากิจ³⁸

ความรู้ทั้งสองประเภทนี้สามารถเปลี่ยนแปลงสถานะระหว่างกันได้ตลอดเวลา ขึ้นอยู่กับสถานการณ์ซึ่งจะทำให้เกิดความรู้ใหม่ๆ โดยผ่านกระบวนการที่เรียกว่า เกลียวความรู้ (Knowledge Spiral) หรือ SECI Model ซึ่งคิดค้นโดยอิคุจิโร โนนากะ และทาเคอูชิ (Ikujiro Nonaka & Takeuchi) (ภาพที่ 2.7)

ภาพที่ 2.7 เกลียวความรู้
ที่มา: โดยบุญดี บุญญากิจ³⁹

³⁸ บุญดี บุญญากิจ, การจัดการความรู้ จากทฤษฎีสู่การปฏิบัติ (พิมพ์ครั้งที่ 2 ,กรุงเทพฯ : จีรวัดณ์ เอ็กเพรส ,2548), น. 16.

³⁹ บุญดี บุญญากิจ , น. 17.

จากโครงสร้างเกลียวความรู้ข้างต้น การปรับเปลี่ยนและสร้างความรู้จะเกิดขึ้นได้ 4 รูปแบบ คือ 1) การแลกเปลี่ยนเรียนรู้ (Socialization) เป็นการแบ่งปันและสร้างความรู้ฝังลึก จากความรู้ฝังลึกของผู้ที่สื่อสารระหว่างกัน โดยการแลกเปลี่ยนประสบการณ์ตรง 2) การถอดความรู้ (Externalization) เป็นการสร้างและแบ่งปันความรู้จากสิ่งที่มีและเผยแพร่ออกมาเป็นลายลักษณ์อักษร เป็นหนังสือ เอกสาร หรือรายงานต่างๆ เพื่อเผยแพร่ให้ผู้สนใจทั่วไป 3) การผสมผสานความรู้ (Combination) เป็นการแปลงความรู้ฝังลึก มาเป็นความรู้เด่นชัด ซึ่งอาจเป็นการนำความรู้ที่ฝังลึกจากหลายๆ แหล่งความรู้ รวมถึงความรู้ของตนเอง มารวบรวมบูรณาการให้เป็นความรู้ที่เป็นทางการในรูปแบบใหม่ๆ 4) การประมวลความรู้ (Internalization) เป็นการแปลงความรู้เด่นชัด มาเป็นความรู้ฝังลึก มักจะเกิดการนำความรู้ที่เรียนมาไปปฏิบัติ ซึ่งเป็นกระบวนการที่หมุนเวียนไปเรื่อยๆ ไม่มีที่สิ้นสุด

สำหรับนักปฏิบัติ การจัดการความรู้คือเครื่องมือเพื่อการบรรลุเป้าหมายอย่างน้อย 4 ประการไปพร้อมๆ กัน ซึ่งได้แก่ การบรรลุเป้าหมายของงาน บรรลุเป้าหมายของการพัฒนาคน บรรลุเป้าหมายการพัฒนาองค์กรไปเป็นองค์กรเรียนรู้ และบรรลุความเป็นชุมชน เป็นหมู่คณะ ความเอื้ออาทรระหว่างระหว่างกันในที่ทำงาน การจัดการความรู้เป็นการดำเนินการอย่างน้อย 6 ประการต่อความรู้ ได้แก่ 1) การกำหนดความรู้หลักที่จำเป็นหรือสำคัญต่องานหรือกิจกรรมของกลุ่มหรือองค์กร 2) การเสาะหาความรู้ที่ต้องการ 3) การปรับปรุง ดัดแปลง หรือสร้างความรู้บางส่วนให้เหมาะต่อการใช้งานของตน 5) การนำประสบการณ์จากการทำงาน และการประยุกต์ใช้ความรู้มาแลกเปลี่ยนเรียนรู้ และสกัดขุมความรู้ออกมาบันทึกไว้ 6) การจัดบันทึกขุมความรู้ และแก่นความรู้สำหรับไว้ใช้งาน และปรับปรุงเป็นชุดความรู้ที่ครบถ้วน ลุ่มลึกและเชื่อมโยงมากขึ้น เหมาะต่อการใช้งานมากยิ่งขึ้น โดยที่ดำเนินการ 6 ประการนี้บูรณาการเป็นเนื้อเดียวกัน ความรู้ที่เกี่ยวข้องเป็นทั้งความรู้เด่นชัด อยู่ในรูปของตัวหนังสือหรือรหัสอย่างอื่นที่เข้าใจได้ทั่วไป และความรู้ฝังลึกที่อยู่ในคน ทั้งที่อยู่ในใจ ได้แก่ความเชื่อ ค่านิยม ที่อยู่ในสมอง ได้แก่ เหตุผล และอยู่ในมือ และส่วนอื่นๆ ของร่างกาย ได้แก่ทักษะในการปฏิบัติ⁴⁰

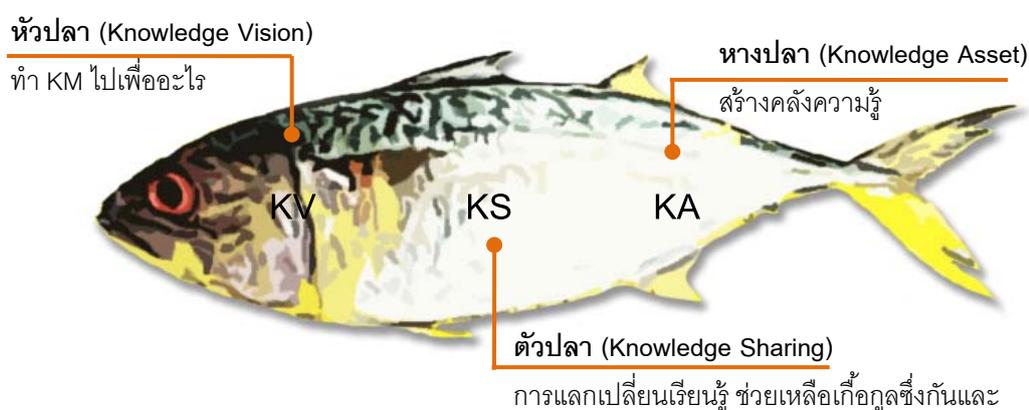
นอกจากนี้พรธิดา วิเชียรปัญญา ได้กล่าวว่า การจัดการความรู้ หมายถึงกระบวนการอย่างเป็นระบบเกี่ยวกับการประมวลข้อมูล สารสนเทศ ความคิด การกระทำ ตลอดจนประสบการณ์ของบุคคล เพื่อสร้างความรู้หรือนวัตกรรม และจัดเก็บในลักษณะของแหล่งข้อมูลที่บุคคลสามารถเข้าถึงได้ โดยอาศัยช่องทางต่างๆ ที่องค์กรจัดเตรียมไว้ เพื่อนำความรู้ที่มีอยู่ไปประยุกต์ใช้ในการปฏิบัติงาน ซึ่งก่อให้เกิดการแบ่งปันและถ่ายโอนความรู้ และในที่สุดความรู้ที่มีอยู่จะแพร่กระจาย

⁴⁰ วิจารณ์ พานิช , การจัดการความรู้ ฉบับนักปฏิบัติ (พิมพ์ครั้งที่ 4 ,กรุงเทพฯ : สุขภาพใจ ,2551), น. 3-4.

และไหลเวียนทั่วทั้งองค์กรอย่างสมดุล เป็นไปเพื่อเพิ่มความสามารถในการพัฒนาผลผลิตและองค์กร⁴¹

1.4.2 รูปแบบของการจัดการความรู้ (Knowledge Management Model)

รูปแบบการจัดการความรู้ คือการอธิบายถึงปัจจัย องค์ประกอบ และกระบวนการของการจัดการความรู้ ทั้งนี้รูปแบบการจัดการความรู้ไม่มีรูปแบบที่แน่นอนตายตัว ไม่มีผิดหรือถูก ขึ้นอยู่กับมิติของการตีความ รวมถึงบริบทและสภาพแวดล้อมทางด้านสังคมด้วย การนำรูปแบบการจัดการความรู้ที่ประสบความสำเร็จ(Best Practice) ขององค์กรอื่นมาใช้ในกระบวนการจัดการความรู้ขององค์กรของตนเอง มิได้หมายความว่า จะประสบความสำเร็จในการจัดการความรู้เสมอ อย่างไรก็ตาม การศึกษาเปรียบเทียบรูปแบบการจัดการความรู้ เป็นส่วนที่มีความสำคัญในการเข้าใจถึงองค์ประกอบ และกระบวนการจัดการในด้านอื่นๆ เพื่อนำสิ่งที่ดีขององค์กรอื่นมาเป็นแนวทางในการพัฒนารูปแบบของการจัดการความรู้ที่มีความเหมาะสมสำหรับองค์กรของตน⁴² (ภาพที่ 2.8- ภาพที่ 2.9)

ภาพที่ 2.8 โมเดลการจัดการความรู้ปลาหู
ที่มา: สถาบันส่งเสริมการจัดการความรู้เพื่อสังคม⁴³

⁴¹ พรธิดา วิเชียรปัญญา , การจัดการความรู้ : พื้นฐานและการประยุกต์ใช้ (กรุงเทพฯ : เอ็กซ์เปอร์เน็ท ,2547), น. 32.

⁴² พรธณี สนวนเพลง , น. 31.

⁴³ สถาบันส่งเสริมการจัดการความรู้เพื่อสังคม ,โมเดลการจัดการความรู้ปลาหู เมื่อวันที่ 10 กุมภาพันธ์ 2552 จาก http://www.kmi.or.th/5_Link/Article_PVicharn/0001_IntrotoKM.html

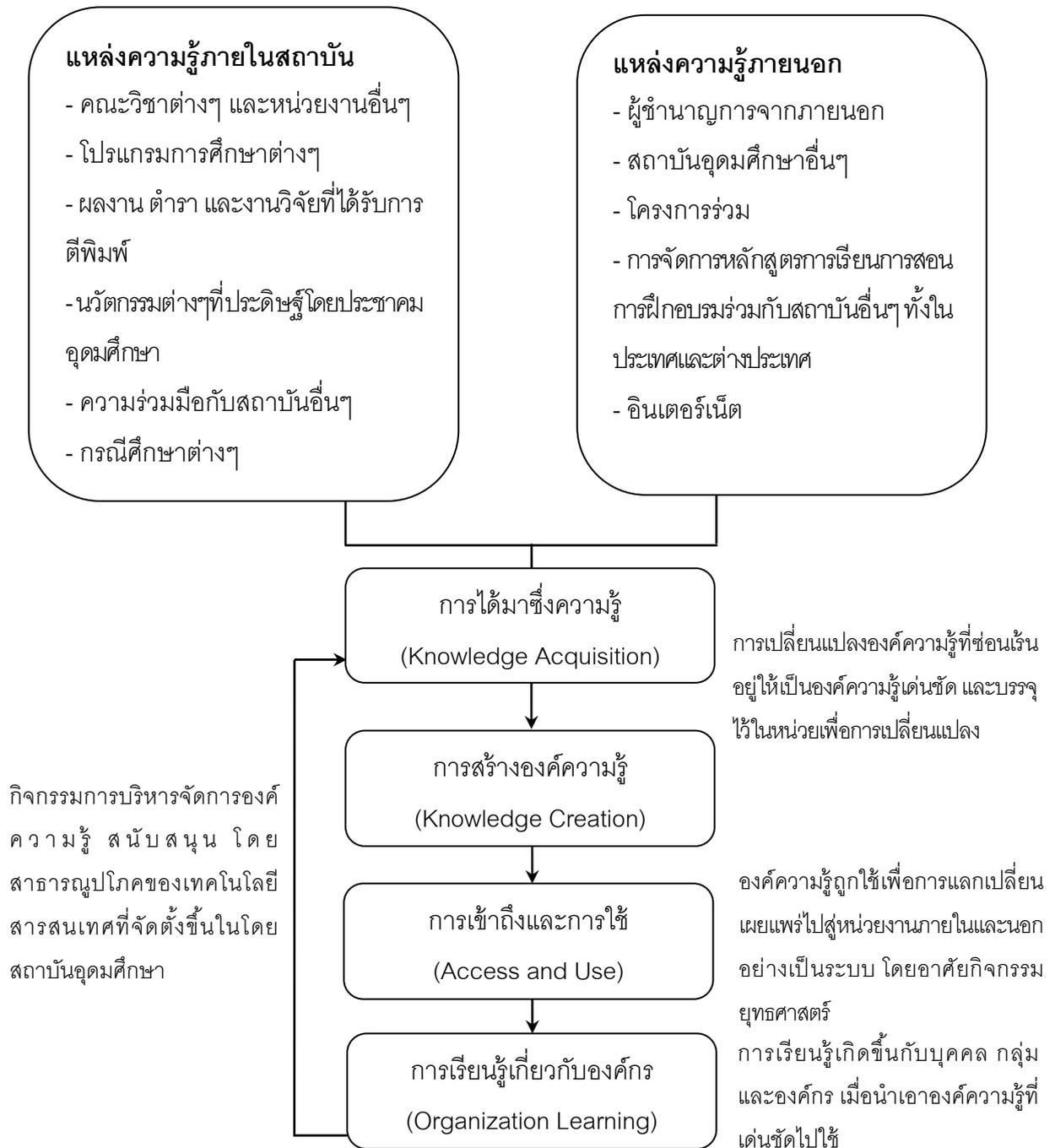
โมเดลปลา เป็นโมเดลอย่างง่ายของ ดร.ประพนธ์ ผาสุกยัต จากสถาบันส่งเสริมการจัดการความรู้เพื่อสังคม (สคส.) พ.ศ. 2547 ที่เปรียบเทียบการจัดการความรู้ เหมือนกับปลาหนึ่งตัวที่มี 3 ส่วน คือ

1) หัวปลา (Knowledge Vision) หรือตัวย่อ KV คือเป้าหมายของการจัดการความรู้ เป็นคำถามว่า ประเด็นที่น่าจะนำมาจัดการความรู้เป็นเรื่องอะไร เกี่ยวข้องหรือสอดคล้องกับ วิสัยทัศน์ พันธกิจ และยุทธศาสตร์ขององค์กรอย่างไร ซึ่งผู้บริหารที่มาทำหน้าที่เป็น “คุณเอื้อ” (Chief Knowledge officer- CKO) ต้องเป็นผู้ที่ช่วยสอดส่องดูแลเรื่องหัวปลา นี้ให้ดี เพื่อให้ปลาว่ายไปผิดทาง ดังนั้น คำถามสำคัญที่ต้องตอบให้ได้ก็คือ เรากำลังจะทำ KM ไปทำไม ทำไปเพื่ออะไร เรากำลังจะจัดการความรู้เกี่ยวกับเรื่องอะไร

2) ตัวปลา (Knowledge Sharing) หรือตัวย่อ KS คือการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ (Share & Learn) ซึ่งถือว่าเป็นหัวใจของการจัดการความรู้ เป็นกระบวนการที่ทำได้ไม่ง่าย เพราะการที่คนเราจะแบ่งปันความรู้ที่มีอยู่ในตัวออกมาให้กับคนอื่นนั้น ต้องอาศัยความเป็นกัลยาณมิตร และความวางใจกัน บรรยากาศที่ส่งเสริมการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ได้จะต้องเป็นบรรยากาศแบบสบายๆ ให้อิสระเป็นกันเอง ไม่เกร็ง ไม่เคร่งเครียด และไม่รู้สึกว่าเป็นทางการมากนัก และที่สำคัญผู้ร่วมวงแลกเปลี่ยนต้องมีใจเปิดรับฟังได้อย่างไม่มีอคติ โดยคุณอำนวย (Knowledge Facilitator) จะเป็นผู้อำนวยความสะดวกในการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ที่สลับไหล ไม่หยุดนอกประเด็นและคอยกระตุ้นให้เกิดการเล่าความรู้ฝังลึกออกมาต่อยอดกัน

3) หางปลา (Knowledge Assets) หรือตัวย่อ KA หมายถึง คลังความรู้ ซึ่งเปรียบเสมือนที่เราเอาความรู้ที่ได้มาใส่ไว้ แล้วจัดระบบให้เก็บเป็นหมวดหมู่ เพื่อให้สามารถเข้าถึงได้ง่ายเพื่อตัวคุณกิจ (Knowledge Practitioner) ซึ่งเป็นผู้ปฏิบัติทำกิจกรรมใช้ความรู้นั้นๆ จะนำไปใช้ต่อยอด ที่ผ่านมามีคลังความรู้ก็ทำได้หลายรูปแบบไม่เฉพาะออกมาเป็นเอกสาร ตำรา และคลังความรู้ที่ดีนั้นควรจะมีทั้ง 3 ส่วน คือ มีความรู้ฝังลึก ที่เก็บเทคนิค รายละเอียด และแรงบันดาลใจ มีส่วนที่เป็นความรู้ชัดแจ้ง ที่ได้มาจากการวิเคราะห์ สังเคราะห์ ถอดบทเรียนจากเรื่องเล่าแลกเปลี่ยนเรียนรู้ และส่วนที่สามเป็นส่วนอ้างอิงถึง แหล่งความรู้ ทั้งที่เป็นเอกสารและตัวบุคคลผู้รู้ ผู้ปฏิบัติเรื่องนั้นๆ

พรพนธ์ สอนเพลง ได้กล่าวถึงรูปแบบการบริหารจัดการความรู้โดยใช้ฐานเทคโนโลยีสารสนเทศในสถาบันอุดมศึกษา ซึ่งองค์ประกอบของกระบวนการจัดการความรู้ประกอบด้วย การได้มาซึ่งความรู้ การสรรสร้างความรู้ การเข้าถึงความรู้และการใช้ความรู้ และการเรียนรู้เกี่ยวกับองค์กร แหล่งของข้อมูลบนฐานเทคโนโลยีนั้น ได้มาจากทั้งภายในและภายนอกสถาบันการศึกษา (ภาพที่ 2.9)

ภาพที่ 2.9 รูปแบบการจัดการความรู้โดยใช้ฐานเทคโนโลยีสารสนเทศในสถาบันอุดมศึกษา
ที่มา: โดยพรณี สนวนเพลง⁴⁴

⁴⁴ พรณี สนวนเพลง , น. 38.

1.4.3 กระบวนการความรู้ (Knowledge Process) กระบวนการความรู้มีขั้นตอน ดังนี้⁴⁵

1) การค้นหาความรู้ (Knowledge Identification) การค้นหาว่าองค์กรมีความรู้ อะไรบ้าง ในรูปแบบใด อยู่ที่ใคร และความรู้ อะไรที่จำเป็นต้องมี เป็นกระบวนการที่ทำให้องค์กรทราบว่าขาดความรู้ อะไรบ้าง หรือที่เรียกว่ารู้เรา โดยทั่วไปองค์กรสามารถใช้เครื่องมือที่เรียกว่า การทำแผนที่ความรู้ (Knowledge Mapping) ประโยชน์คือช่วยทำให้เห็นภาพรวมของคลังความรู้ขององค์กร ซึ่งในขั้นตอนนี้เพื่อหาว่าความรู้ใดมีความสำคัญสำหรับองค์กร จัดลำดับความสำคัญของความรู้ เหล่านั้น เพื่อให้องค์กรมีขอบเขตของการจัดการความรู้ และสามารถจัดสรรทรัพยากรได้อย่างมีประสิทธิภาพและประสิทธิผล

2) การสร้างและแสวงหาความรู้ (Knowledge Creation and Acquisition) จากแผนที่ความรู้ องค์กรจะทราบว่ามีความรู้ที่จำเป็นต้องมีอยู่ในองค์กรแล้วหรือไม่ หากมีแล้วองค์กรควรหาวิธีการในการดึงความรู้จากแหล่งต่างๆ ที่อาจกระจายกระจายมารวบรวมเพื่อจัดทำเนื้อหาให้เหมาะสม และตรงกับความต้องการของผู้ใช้ สำหรับความรู้ที่จำเป็นต้องมีแต่ยังไม่มีนั้น องค์กรอาจสร้างความรู้ดังกล่าวจากความรู้เดิมที่มีอยู่ หรือนำความรู้จากภายนอกองค์กรมาใช้ หัวใจสำคัญของขั้นตอนนี้คือ การกำหนดเนื้อหาของความรู้ที่ต้องการและการดักจับความรู้ ซึ่งปัจจัยสำคัญที่จะทำ ให้ขั้นตอนนี้ประสบความสำเร็จคือบรรยากาศและวัฒนธรรมขององค์กรที่เอื้อให้บุคลากร กระตือรือร้นในการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ซึ่งกันและกัน เพื่อใช้ในการสร้างความรู้ใหม่ๆ อยู่ตลอดเวลา นอกจากนี้ระบบสารสนเทศก็มีส่วนช่วยให้บุคคลกรสามารถแลกเปลี่ยนเรียนรู้จากกันได้รวดเร็วขึ้น และทำให้การแสวงหาความรู้ใหม่ๆ จากภายนอกทำได้รวดเร็วยิ่งขึ้น

3) การจัดการความรู้ให้เป็นระบบ (Knowledge Organization) เมื่อมีเนื้อหาความรู้ที่ ต้องการแล้ว องค์กรต้องจัดการความรู้ให้เป็นระบบ เพื่อให้ผู้ใช้สามารถค้นหาและนำความรู้ดังกล่าว ไปใช้ประโยชน์ได้ การจัดการความรู้ให้เป็นระบบนั้น หมายถึง การจัดทำสารบัญ และจัดเก็บความรู้ ประเภทต่างๆ เพื่อให้การเก็บรวบรวม การค้นหา การนำมาใช้ทำได้โดยง่ายและรวดเร็ว

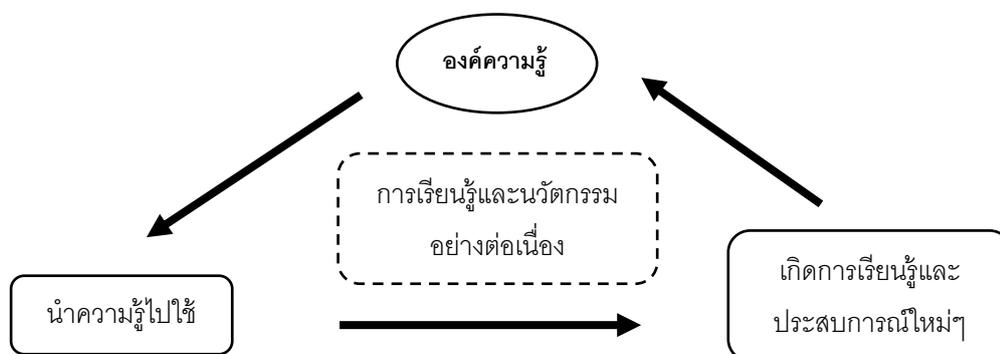
4) การประมวลและกลั่นกรองความรู้ (Knowledge Codification and Refinement) องค์กรต้องประมวลความรู้ให้อยู่ในรูปแบบและภาษาที่เข้าใจง่ายและใช้ได้ง่าย โดยการเรียบเรียง ตัดต่อ และปรับปรุงเนื้อหาให้มีคุณภาพดีในแง่ต่างๆ เช่น ความครบถ้วน เทียงตรง ทันสมัย สอดคล้องและตรงตามความต้องการของผู้ใช้

⁴⁵ บุญดี บุญญาภิจ , น. 54-58.

5) การเข้าถึงความรู้ (Knowledge Access) ความรู้ที่ได้มานั้นจะไร้ค่า หากไม่ถูกนำไปเผยแพร่ให้ผู้อื่นใช้ประโยชน์ได้ ดังนั้นองค์กรจะต้องมีวิธีการในการจัดเก็บและกระจายความรู้ ทั้งความรู้เด่นชัดและความรู้ฝังลึก

6) การแบ่งปันแลกเปลี่ยนความรู้ (Knowledge Sharing) โดยการจัดทำเอกสารจัดทำฐานความรู้ รวมทั้งการทำสมุดหน้าเหลืองโดยนำเทคโนโลยีสารสนเทศมาใช้ จะช่วยให้เข้าถึงความรู้ได้ง่ายและรวดเร็วขึ้น ซึ่งใช้ได้ดีกับความรู้เด่นชัดเท่านั้น สำหรับการแบ่งปันและแลกเปลี่ยนความรู้ฝังลึก จะต้องทำด้วยการพบปะกันตัวต่อตัว

7) การเรียนรู้ (Learning) วัตถุประสงค์ที่สำคัญที่สุดในการจัดการความรู้คือการเรียนรู้ของบุคลากรและนำความรู้นั้นไปใช้ประโยชน์ในการตัดสินใจ แก้ไขปัญหาและปรับปรุงองค์กร หากบุคคลกรไม่ได้เรียนรู้และนำไปใช้ประโยชน์ก็เป็นการสูญเปล่าของเวลาและทรัพยากรที่ใช้ดังคำกล่าวของ Peter Senge ที่ว่า ความรู้คือความสามารถในการทำอะไรรู้ก็ตามอย่างมีประสิทธิภาพ ดังนั้นองค์กรจะต้องกระตุ้นและสร้างบรรยากาศที่ทำให้บุคลากรทุกคนกล้าคิด กล้าทำ กล้าลองผิดลองถูก การเรียนรู้ของบุคลากรจะทำให้เกิดความรู้ใหม่ๆ ซึ่งจะไปเพิ่มพูนองค์ความรู้ขององค์กรที่มีอยู่ให้มากขึ้น ความรู้เหล่านี้ก็จะถูกนำไปใช้เพื่อสร้างความรู้ใหม่ๆ อีกเป็นวงจรที่ไม่มีวันสิ้นสุด เรียกว่าวงจรการเรียนรู้ (ภาพที่ 2.10)

ภาพที่ 2.10 วงจรการเรียนรู้
ที่มา: บุญดี บุญญาภิจ⁴⁶

การศึกษาแนวคิดที่เกี่ยวข้องกับการจัดการความรู้ ผู้วิจัยมององค์ความรู้ของศิลปินและองค์ความรู้ของอาจารย์เป็นทรัพยากรบุคคลของแหล่งเรียนรู้ทางด้านทัศนศิลป์ในคณะศิลปกรรมศาสตร์

⁴⁶ บุญดี บุญญาภิจ, น. 59.

และแหล่งเรียนรู้เป็นองค์กรหรือหน่วยงานในการจัดการองค์ความรู้เหล่านี้ โดยมีผู้วิจัยเป็นผู้หาแนวทางการจัดรวบรวมองค์ความรู้เพื่อให้มีการจัดการอย่างเป็นระบบ และตรงกับความต้องการของผู้เข้าใช้งานบริการ จากที่กล่าวมาแล้วนั้นเนื่องจากคณะศิลปกรรมศาสตร์ เป็นคณะที่ตั้งอยู่ในพื้นที่สามจังหวัดชายแดนภาคใต้ที่อยู่ไกลจากกรุงเทพฯ การจัดโครงการ หรือกิจกรรมที่จะมีการเชิญศิลปินมาเป็นวิทยากรในการบรรยายให้ความรู้แก่นักเรียน นักศึกษา ย่อมไม่สามารถทำได้ง่ายๆ และบ่อยครั้ง จึงจำเป็นต้องคิดหาวิธีการ กระบวนการในการนำองค์ความรู้ของศิลปินที่มีชื่อเสียงทั้งในระดับชาติ และระดับนานาชาติไปสู่พื้นที่ห่างไกลเหล่านั้น เพื่อให้เยาวชน และประชาชนทั่วไปได้มีโอกาสเรียนรู้ กระบวนการสร้างสรรค์ผลงาน แรงบันดาลใจในการสร้างสรรค์ผลงาน องค์ประกอบของการสร้างสรรค์ผลงาน กระบวนการจัดการในการทำงานศิลปะ รวมถึงแนวทางการประกอบอาชีพศิลปิน เพื่อประยุกต์ใช้กับการจัดการความรู้ของศิลปิน เป็นข้อมูลสำหรับนักเรียน นักศึกษา คณาจารย์ ศิลปิน ผู้ที่สนใจในศิลปะ และประชาชนทั่วไป ได้เข้ามาศึกษาและเรียนรู้องค์ความรู้เหล่านี้ เพื่อนำไปประยุกต์ใช้ในการสร้างสรรค์ผลงานศิลปะในแนวทางของตนได้

1.5 กระบวนการของสร้างสรรค์ผลงานศิลปะ

ขั้นตอนการสร้างสรรค์ผลงานศิลปะ

ชลุด นิมเสมอได้กล่าวว่า กระบวนการของการสร้างสรรค์ผลงานศิลปะ มีจุดเริ่มต้น มีการพัฒนา และมีที่สิ้นสุด เป็นขั้นตอนที่สอดคล้องต่อเนื่องกัน ดังนี้⁴⁷

1.5.1 รูปความคิด หรือมโนคติ (Idea) ก่อตัวขึ้นจากปฏิกิริยาของศิลปินต่อสภาพแวดล้อม จากปรัชญา หรือจากประสบการณ์ที่เรียกว่า จุดบันดาลใจ

1.5.2 รูปความคิดหลายๆ ความคิดของสิ่งหนึ่งที่รวมตัวเข้าด้วยกันแล้วพัฒนาขึ้นจนถึงระดับหนึ่งที่เรียกว่าจุดมุ่งหมาย หรือแนวความคิด (Concept)

1.5.3 โครงสร้างของรูปทรง หรือจะเรียกว่าสัญลักษณ์ ที่สอดคล้องกับอารมณ์ส่วนตัว และจุดหมายหรือแนวความคิด จะปรากฏขึ้นร่างๆ เป็นรูปที่สัมผัสได้ด้วยการเห็น อาจเป็นผลไม้ ทิวทัศน์ หรือการประกอบกันของทัศนธาตุอื่นๆ

1.5.4 การเห็นแจ้งของศิลปินผสมกับสัญลักษณ์ จะสร้างจินตภาพขึ้น

1.5.5 ศิลปินจะหาวัสดุและวิธีการที่เหมาะสม แปลจินตภาพภายในออกมาในรูปภายนอก และโดยกระบวนการนี้จะทำให้จินตภาพปรากฏตัวขึ้นร่างๆ นั้น มีการเปลี่ยนแปลง คลี่คลายไปสู่ความเด่นชัดและสมบูรณ์ในขั้นสุดท้าย

⁴⁷ ชลุด นิมเสมอ ,องค์ประกอบของศิลปะ (กรุงเทพฯ : ไทยวัฒนาพานิช ,2531), น. 324.

กระบวนการที่กล่าวมาข้างต้น จะดำเนินสอดคล้องเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันไม่แยกจากกัน และอาจเริ่มต้นที่ข้อใดหนึ่งก่อนก็ได้ ซึ่งอาจจะเริ่มจากแนวความคิด สัญลักษณ์ วัสดุ หรือวิธีการ แล้วคลี่คลายต่อไปตามกระบวนการ

นอกจากนี้อิทธิพล ตั้งโฉลก ได้กล่าวถึงการสร้างสรรค์ผลงานศิลปะว่าเป็นการทำงานที่มีระบบ มีขั้นตอน มีกระบวนการ หรือมีระเบียบวิธีที่อาจเทียบเคียงได้กับงานวิจัย การค้นคว้าหาความรู้ใหม่ในศาสตร์สาขาอื่นๆ เพียงแต่ระเบียบวิธีการสร้างสรรค์ไม่เป็นไปตามแบบแผน ที่เป็นทฤษฎี เป็นกลาง หรือเป็นสากล หรือเป็นมาตรฐานที่ศิลปินทุกคนต้องปฏิบัติตามระเบียบอย่างตายตัวเหมือนกับการวิจัย แต่ระเบียบวิธีการสร้างสรรค์นั้นเป็นระบบ เป็นปัจเจก อิสระแตกต่างกัน เป็นเอกเทศ ศิลปินแต่ละคนจะต้องค้นคว้า ทดลอง หาว่าอะไรคือระบบเฉพาะตัวที่เหมาะสม สอดคล้องกับความเชื่อ หลักการและคุณค่าทางศิลปะที่ศิลปินยึดถือ⁴⁸ และความคิดสร้างสรรค์ของศิลปินอาจเกิดขึ้นได้ด้วยวิธีการต่างๆ ดังนี้⁴⁹

1) การกำหนดโจทย์ แนวเรื่อง หรือปัญหา หรือเทคนิคและวัสดุใหม่ๆ ให้กับตนเอง เพื่อค้นคว้าหาความรู้ ความคิด และคำตอบใหม่ๆ ซึ่งจะนำไปสู่ความคิดใหม่ ที่อยู่นอกเหนือความคิดเดิมๆ โดยโจทย์อาจมาจากภายนอกเป็นผู้กำหนด เช่น การแสดงนิทรรศการของศิลปิน เป็นกลุ่ม เพื่อจุดมุ่งหมายเฉพาะ วาระเฉพาะ และสถานที่เฉพาะ ซึ่งศิลปินจะต้องนำโจทย์มาคิดพิจารณา ไตร่ตรอง ประสานไปกับตัวตนของศิลปิน โจทย์จะเป็นตัวกระตุ้นให้ศิลปินต้องคิดนอกกรอบเดิม ศิลปินบางคนไม่ได้อยู่ในแนวทางศิลปะที่ถนัดและคุ้นเคย แต่เป็นโอกาสในการสร้างสรรค์สิ่งใหม่ที่ทำให้ศิลปินได้มีโอกาสทดลอง

2) การหาความรู้ใหม่ หรือแหล่งบันดาลใจใหม่ หรือวิทยากรในสาขาอื่นๆ ที่ตัวศิลปินไม่เคยสนใจ เพื่อเป็นการขยายโลกทัศน์ให้ศิลปินเกิดความคิดใหม่ๆ หรือมุมมองใหม่ๆ ขึ้นได้ แหล่งที่ให้ความบันดาลใจอาจเป็นอะไรก็ได้ที่อยู่รอบๆ ตัวศิลปิน สิ่งแวดล้อมทางกายภาพทั้งทางวัตถุ และทางธรรมชาติ สิ่งแวดล้อมทางวัฒนธรรม ไม่ว่าจะ เป็น สวนสาธารณะ หอสมุด หอศิลป์ พิพิธภัณฑ์ โรงภาพยนตร์ ล้วนแต่ให้ความบันดาลใจกับศิลปินได้ทั้งสิ้น

3) ความคิดสร้างสรรค์ที่เกิดจากปัญญา ในช่วงที่ศิลปินตั้งใจ จิตใจจดจ่อ ครุ่นคิดอยู่กับการทำงานศิลปะอย่างเข้มข้น จริงจังและต่อเนื่อง ในช่วงที่สงบนิ่งเป็นสมาธิจะมีพลังที่ก่อให้เกิดความคิดสร้างสรรค์ใหม่ๆ อย่างลึ้นไหล และง่ายดาย โดยที่ศิลปินไม่ต้องใช้ความ

⁴⁸ อิทธิพล ตั้งโฉลก , แนวทางการสอนและสร้างสรรค์จิตรกรรมชั้นสูง (กรุงเทพฯ : อมรินทร์พริ้นติ้ง แอนด์พับลิชชิ่ง จำกัด ,2550) น.113.

⁴⁹ เรื่องเดียวกัน , น.164.

พยายามคาดคั้นด้วยเหตุผล ด้วยวิทยาการความรู้ใดๆ ซึ่งเป็นธรรมชาติของการทำงานศิลปะที่เกิดขึ้นเป็นปกติ

การศึกษากระบวนการของสร้างสรรค์ผลงานศิลปะนี้ ทำให้ผู้วิจัยสามารถกำหนดกรอบในการสัมภาษณ์การทำงานศิลปะของศิลปิน เช่น กระบวนการสร้างสรรค์ผลงาน แรงบันดาลใจในการสร้างสรรค์ผลงาน องค์ประกอบของการสร้างสรรค์ผลงาน กระบวนการจัดการ การบริหารงานในการทำงานศิลปะ และแนวทางการประกอบอาชีพศิลปิน เป็นต้น อันเป็นแนวทางสำหรับการจัดการองค์ความรู้ ที่จะช่วยให้ทราบถึงวิธีการในการรวบรวมองค์ความรู้ของศิลปิน เพื่อเป็นประโยชน์สำหรับนักเรียน นักศึกษา คณาจารย์ และผู้ที่สนใจ ได้เข้าใจในกระบวนการของสร้างสรรค์ผลงานศิลปะของศิลปินมากยิ่งขึ้น

2. งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

อำนาจ เย็นสบาย ได้ศึกษาการจัดการการเรียนรู้ของแหล่งเรียนรู้ตลอดชีวิตด้านหอศิลป์ โดยศึกษาและสำรวจข้อมูลจากหอศิลป์ในประเทศญี่ปุ่น ประเทศสหรัฐอเมริกาและหอศิลป์ในประเทศไทย ผลการศึกษาพบว่าปัญหาเบื้องต้น คือหอศิลป์หรือพิพิธภัณฑ์ศิลปะไม่สามารถเติบโตได้ เนื่องจากข้อจำกัดเชิงวิสัยทัศน์ของผู้บริหารประเทศ ซึ่งเป็นปัญหาในเรื่องของโครงสร้างที่ต้องใช้เวลา และยุทธวิธีโดยทำให้เป็นประเด็นสาธารณะ ประเด็นคุณภาพชีวิต ประเด็นทางการเมือง หรือให้เกิดจากความต้องการของคนในชุมชนหรือประชาชนเป็นฐาน หอศิลป์ควรสร้างบทบาทและสร้างกระบวนการเรียนรู้ที่หลากหลาย มีความเคลื่อนไหว มีชีวิตชีวาทั้งทางด้านนิทรรศการ การให้การศึกษาต่อบริษัทเป้าหมายต่างๆ ควรมีการจัดการแบบมีอาชีพ ด้วยคนที่มีฐานความรู้จริงตามองค์ประกอบของมาตรฐานหอศิลป์ ตลอดจนการจัดตั้งองค์กร โดยการบริหารไม่ใช่อยู่ในกรอบของระบบราชการแบบตายตัว ทั้งยังต้องมีฐานคิดที่ยอมรับความหลากหลายทางอัตลักษณ์ ควรสนับสนุนการดำเนินการภายใต้องค์กรสนับสนุนที่หลากหลาย ทั้งโดยงบประมาณของรัฐแลเอกชน และต้องเป็นแหล่งสะท้อนความคิดการเคลื่อนไหวทางความคิด เป็นพื้นที่เปิดให้มีบรรยากาศการวิพากษ์ศิลปะและวัฒนธรรมในสังคม ซึ่งยังต้องผลักดันให้เกิดการเปลี่ยนแปลงในเชิงสร้างสรรค์อีกด้วย⁵⁰

⁵⁰ อำนาจ เย็นสบาย . รายงานการวิจัยการจัดการเรียนรู้ของแหล่งการเรียนรู้ตลอดชีวิต : หอศิลป์. (กรุงเทพฯ: สำนักมาตรฐานการศึกษาและพัฒนาการเรียนรู้สำนักงานเลขาธิการสภาการศึกษา กระทรวงศึกษาธิการ , 2548)

ศิริวัฒน์ แสนเสริม ได้ศึกษาความคิดเห็นของผู้บริหาร ผู้เชี่ยวชาญทางพิพิธภัณฑศาสตร์ศิลปะ และ นักวิชาการศิลปศึกษา เกี่ยวกับบทบาททางการศึกษาของพิพิธภัณฑศาสตร์ศิลปะในประเทศไทย พบว่า กลุ่มตัวอย่างประชาชนมีความคิดเห็นในด้านต่างๆอยู่ในระดับมาก เช่นด้านหลักการของพิพิธภัณฑศาสตร์ศิลปะ ควรเป็นแหล่งให้ผู้เข้าศึกษาเกิดความรู้ ความคิด ความเพลิดเพลิน จัดสร้างความสนใจในคุณค่างานศิลปะ นำไปสู่การค้นพบข้อมูล รายละเอียดในตัวงานศิลปะ โดยผู้ชมค้นพบและเข้าถึงข้อมูลนั้น ด้านนโยบายทางการศึกษาของพิพิธภัณฑศาสตร์ศิลปะ ควรมีบทบาทในการส่งเสริมคุณค่าทางสุนทรีย์ สร้างพื้นฐานความรู้ทางศิลปะ มีแผนพัฒนาเจ้าหน้าที่และคณะทำงาน จัดเตรียมแหล่งทรัพยากรเพื่อเกื้อหนุนต่อการบริหารจัดการ ด้านแผนปฏิบัติการของพิพิธภัณฑศาสตร์ศิลปะ ควรกำหนดเกณฑ์คุณภาพของงานพิพิธภัณฑศาสตร์ศิลปะเพื่อการศึกษา ให้มีความสอดคล้องกับเกณฑ์มาตรฐานของการจัดแสดงทางศิลปะ ข้อกฎหมาย สภาพอาคารสถานที่ การเงิน และบุคลากร กำหนดกำลังสนับสนุนเพื่อสอดคล้องกับเกณฑ์คุณภาพ เช่น ผู้เชี่ยวชาญ การคัดเลือกงานศิลปะ หลักเทคนิคการจัดนิทรรศการ กิจกรรมพิเศษเพื่อการศึกษา เป็นต้น และในด้านบทบาททางการศึกษาที่คาดหวังของพิพิธภัณฑศาสตร์ศิลปะ ซึ่งประกอบด้วย การให้ความรู้ทางสุนทรียศาสตร์ และการชื่นชมงานศิลปะ การให้ความรู้ทางประวัติศาสตร์ การให้ความรู้เชิงสหวิทยาการ การให้ความรู้เชิงสังคม และมีความคิดเห็น โดยเฉพาะอย่างยิ่งว่า พิพิธภัณฑศาสตร์ศิลปะในประเทศไทย ควรมีบทบาทมากที่สุดในการเป็นแหล่งที่มีงานศิลปะที่มีคุณค่า ถือเป็นศูนย์กลางแห่งการศึกษาอย่างผสมผสานความรู้ คุณค่าทางประวัติศาสตร์ ความงามทางสุนทรีย์ และความชื่นชมงานศิลปะ การรู้หลักและวิธีการจัดเก็บสะสมงานศิลปะ การส่งเสริมคุณค่าทางสุนทรีย์และสร้างคุณค่าพื้นฐานความรู้ทางศิลปะ และการให้ความรู้เชิงประวัติศาสตร์ที่เกี่ยวข้องกับวิถีชีวิต สังคม สภาพแวดล้อม คติความเชื่อ วัฒนธรรม ประเพณี และอิทธิพลของลัทธิต่างๆ โดยผ่านงานศิลปะ⁵¹

นตวัน ชื่นชม ได้ศึกษาเรื่องหอศิลป์ร่วมสมัยกรุงเทพมหานคร : แนวทางในการออกแบบและการบริหารจัดการ ผลการศึกษาพบว่าโดยมากประเทศไทยมีรูปแบบของการบริหารจัดการโดยเอกชน ซึ่งส่วนมากจะเปิดทำการในเวลาอันสั้น เนื่องจากความนิยมในศิลปะมีในกลุ่มจำกัด จำเป็นต้องมีองค์กรใหญ่สนับสนุนเช่นในตัวอย่างการศึกษาในต่างประเทศการบริหารจัดการจะเป็นในรูปแบบของรัฐผสมกับเอกชน และองค์กรท้องถิ่น ผู้เข้าชมหอศิลป์ส่วนใหญ่เป็นนักเรียนนักศึกษา ซึ่งมีความต้องการที่จะเรียนรู้ศึกษาศิลปะ จึงควรสร้างสื่อที่ดึงดูดและส่งเสริมให้เกิด

⁵¹ ศิริวัฒน์ แสนเสริม , ความคิดเห็นของผู้บริหาร ผู้เชี่ยวชาญทางพิพิธภัณฑศาสตร์ศิลปะ และนักวิชาการศิลปศึกษา เกี่ยวกับบทบาททางการศึกษาของพิพิธภัณฑศาสตร์ศิลปะในประเทศไทย (กรุงเทพฯ : สาขาวิชาศิลปศึกษา ภาควิชาศิลปศึกษา คณะครุศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ,2543)

ความน่าสนใจ ที่สำคัญคือให้ความรู้แก่ผู้ชมและกระตุ้นให้เกิดความอยากรู้อยากเห็น มีบรรยากาศที่รุ่มร้อนสุนทรีย์ เพื่อจูงใจให้ประชาชนเข้าหาศิลปะ และเป็นสิ่งเชื่อมโยงให้ผู้คนทั่วไปเพื่อพักผ่อนหย่อนใจ ได้เข้าชมผลงานศิลปะอื่นๆ ในหอศิลป์ด้วย นอกจากนี้ ผู้วิจัยยังได้เสนอแนะให้มีมาตรฐานในการบริหารงานของหอศิลป์ เนื่องจากในปัจจุบันขาดผู้ที่มีความรู้ ความเชี่ยวชาญด้านภัณฑารักษ์ และระบบโครงสร้างตลาดศิลปะเมืองไทย และควรที่จะมีระบบการจัดจำหน่ายผลงานศิลปะที่มีมาตรฐาน⁵²

เทิดศักดิ์ เหล็กดี ได้ศึกษาถึงแนวนโยบายรัฐบาลในการจัดการศิลปะร่วมสมัยของไทย : กรณีศึกษาสำนักงานศิลปวัฒนธรรมร่วมสมัย กระทรวงวัฒนธรรม ผลการศึกษาพบว่าความพึงพอใจของศิลปินต่อการสนับสนุนงานทัศนศิลป์ของภาครัฐมีระดับความพึงพอใจในระดับต่ำ เช่น สถานที่หรือพื้นที่จัดแสดงผลงานศิลปะที่เกิดขึ้นจากภาครัฐยังไม่ครอบคลุมทั่วทุกภูมิภาคของประเทศ เมื่อเปรียบเทียบกับจำนวนศิลปินที่กระจายอยู่ตามภูมิภาคต่างๆ โดยเท่าที่พบสถานที่จัดแสดงผลงานจะอิงอยู่กับสถานศึกษาที่สอนศิลปะเท่านั้น ด้านการบริหารจัดการหอศิลป์ของรัฐบาลโดยภาพรวม ยังขาดการจัดการระบบหอศิลป์ที่เป็นสากลและมีมาตรฐานเมื่อเปรียบเทียบกับการบริหารขององค์กรเอกชน และการพัฒนาประเทศในด้านต่างๆ การวิเคราะห์ถึงปัญหาและอุปสรรคของนโยบายภาครัฐ เกิดจากปัญหาของหน่วยงานที่ทำหน้าที่กำหนดนโยบาย การตีความหมาย ความเข้าใจ และความแตกต่างของคำว่าศิลปะและวัฒนธรรมที่ครอบคลุมไม่ชัดเจน ปัญหาด้านการศึกษา วิจัยข้อมูลมีปัญหาที่แท้จริงคือเรื่องการดำรงชีพของศิลปินผู้สร้างสรรค์งานศิลปะและวัฒนธรรม ซึ่งย่อมส่งผลโดยตรงกับภาพรวมของการพัฒนางานด้านศิลปะและวัฒนธรรมของชาติ และสำหรับปัญหาด้านบุคคลกรและระบบโครงสร้างการบริหาร คุณภาพของผู้บริหารที่ต้องนำนโยบายไปปฏิบัติจำเป็นอย่างยิ่งที่ต้องมีความรู้ความเชี่ยวชาญด้านศิลปะและวัฒนธรรม ซึ่งปัจจุบันระบบการบริหารงานยังขาดประสิทธิภาพและมีลักษณะครอบงำ⁵³

คณะศิลปกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยกรุงเทพ ทำการวิจัยเรื่ององค์ประกอบการจัดหอศิลป์ร่วมสมัย โดยศึกษาและสำรวจข้อมูลจากพิพิธภัณฑ์ศิลปะและหอศิลป์ร่วมสมัยในประเทศไทยและประเทศ

⁵² นัตวัน ชื่นชม , หอศิลป์ร่วมสมัยกรุงเทพมหานคร : แนวทางในการออกแบบและการบริหารจัดการ (กรุงเทพฯ : สถาบันพัฒนศิลปกรรมศาสตร์มหาบัณฑิต คณะสถาปัตยกรรมและการผังเมือง มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ , 2549)

⁵³ เทิดศักดิ์ เหล็กดี , การศึกษาแนวนโยบายรัฐบาลในการจัดการศิลปะร่วมสมัยของไทย : กรณีศึกษาสำนักงานศิลปวัฒนธรรมร่วมสมัย กระทรวงวัฒนธรรม (กรุงเทพฯ : ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต วิทยาลัยนวัตกรรมการอุดมศึกษา มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ , 2546)

ญี่ปุ่น 8 แห่ง ดังนี้ 1) พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ หอศิลป์ 2) หอศิลป์วัฒนธรรมแห่งกรุงเทพมหานคร 3) หอศิลป์สมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์พระบรมราชินีนาถ 4) หอนิทรรศการศิลปวัฒนธรรม มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ 5) หอศิลป์แห่งเอเชียฟูกูโอกะ 6) หอศิลป์ร่วมสมัยแห่งศตวรรษที่ 21 เมืองคานาซาว่า 7) พิพิธภัณฑร่วมสมัยโตเกียว 8) พิพิธภัณฑศิลป์มิริ ผลการศึกษาพบว่าพิพิธภัณฑศิลป์และหอศิลป์ร่วมสมัยในประเทศไทยยังคงมีปัญหาในการบริหารจัดการ บริหารตามสายงานราชการ ซึ่งมีผลต่อการจัดระบบการบริหาร และงบประมาณ ทำให้ไม่สามารถพัฒนาองค์กรได้ตามแผนงาน โดยงบประมาณหลักได้รับจากหน่วยงานต้นสังกัดเท่านั้น เนื่องจากประเทศไทยยังไม่มีกฎหมายหรือมาตรการรองรับสำหรับการบริจาคขององค์กรเอกชนที่จะให้กับหอศิลป์ จึงส่งผลให้เกิดปัญหาการขาดแคลนงบประมาณสำหรับใช้ในการดำเนินการด้านต่างๆ วัตถุประสงค์ในการจัดตั้งองค์กรก็เน้นไปที่การเก็บสะสมและจัดแสดงผลงานศิลปะร่วมสมัยเท่านั้น โดยขาดการมีส่วนร่วมของชุมชน กลุ่มผู้ชมความสัมพันธ์กับองค์กรท้องถิ่น นโยบายการสร้างความร่วมมือและเครือข่ายระหว่างองค์กรและขาดแผนการประชาสัมพันธ์ที่ชัดเจน รวมถึงรูปแบบการเผยแพร่ข้อมูลข่าวสารของพิพิธภัณฑศิลป์ยังอยู่ในขอบเขตจำกัด มีเพียงรูปแบบการเผยแพร่ข้อมูลทางอินเทอร์เน็ตเท่านั้น สำหรับพิพิธภัณฑศิลป์และหอศิลป์ร่วมสมัยในประเทศญี่ปุ่นมีการวางแผนและจัดระบบการบริหารจัดการพิพิธภัณฑศิลป์ไว้เป็นอย่างดี โดยมีรูปแบบการดำเนินงานแบบมูลนิธิ โดยเฉพาะในหน่วยงานเอกชน จัดตั้งระบบการดำเนินงานในรูปแบบบริษัท ทำให้เกิดการพัฒนาด้านการบริหารและจัดการองค์กร มีการให้ความสำคัญกับการกำหนดคุณสมบัติของตำแหน่งในการปฏิบัติงาน มีการกำหนดองค์ประกอบที่มีความสอดคล้องและสัมพันธ์กันในทุกขั้นตอน ส่งผลให้การดำเนินงานมีบทบาทและทำหน้าที่ต่อสังคมได้อย่างสมบูรณ์⁵⁴

จากการศึกษาทำให้ทราบว่างานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับแหล่งเรียนรู้สาขาทัศนศิลป์ ส่วนใหญ่คือหอศิลป์ และพิพิธภัณฑศิลป์ โดยพื้นที่ที่ผู้วิจัยส่วนใหญ่ศึกษามักจะศึกษาใน หอศิลป์ พิพิธภัณฑศิลป์ในกรุงเทพมหานคร มีการใช้แนวคิดและทฤษฎีการบริหารจัดการทั่วไป และการบริหารจัดการพิพิธภัณฑศิลป์ ระเบียบวิธีวิจัยที่ใช้มีทั้งการวิจัยเชิงคุณภาพ และการวิจัยเชิงปริมาณ กลุ่มตัวอย่างที่ศึกษาส่วนใหญ่เป็นนักวิชาการ ศิลปิน และนักเรียนนักศึกษา ซึ่งปัจจุบันยังไม่มี การศึกษาการบริหารจัดการแหล่งเรียนรู้ทางด้านศิลปะสาขาทัศนศิลป์ในพื้นที่ภาคใต้ โดยเฉพาะในพื้นที่สามจังหวัดชายแดนภาคใต้ รวมทั้งไม่มีการศึกษาเกี่ยวกับการจัดการรวบรวมองค์ความรู้ของศิลปินอย่างเป็นระบบ ดังนั้นงานวิจัยฉบับนี้เน้นการศึกษาการบริหารจัดการแหล่งเรียนรู้สาขาทัศนศิลป์ ในคณะศิลปกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ วิทยาเขตปัตตานี โดย

⁵⁴ คณะศิลปกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยกรุงเทพ , โครงการวิจัยเรื่ององค์ประกอบการจัดหอศิลป์ร่วมสมัย(กรุงเทพฯ : สำนักงานศิลปวัฒนธรรมร่วมสมัย , 2548)

ครอบคลุมกลุ่มผู้เข้ามาใช้บริการในพื้นที่จังหวัดปัตตานี ยะลา นราธิวาส เมื่อผู้วิจัยศึกษาเสร็จสิ้น ประโยชน์ที่ได้รับเกิดองค์ความรู้ใหม่ทางด้านวิชาการและความรู้ทางด้านการบริหารจัดการแหล่งเรียนรู้สาขาทัศนศิลป์ ซึ่งองค์กรต่างๆสามารถนำแนวทางการบริหารจัดการไปประยุกต์ใช้ให้เหมาะสมกับพื้นที่ของตนต่อไป

การศึกษาแนวคิด ทฤษฎี และงานวิจัยที่เกี่ยวข้องที่กล่าวมาข้างต้น ทำให้ผู้วิจัยเกิดความรู้ความเข้าใจถึงปัญหาและอุปสรรคในการบริหารจัดการแหล่งเรียนรู้สาขาทัศนศิลป์ได้ชัดเจนยิ่งขึ้น ส่งผลให้สามารถตั้งประเด็นในการสัมภาษณ์เชิงลึกกับกลุ่มตัวอย่างในการศึกษาได้ต่อไป และสามารถสรุปกรอบแนวคิดในงานวิจัยได้ (ภาพที่ 2.11)

ภาพที่ 2.11 กรอบแนวคิดในงานวิจัย